

Din jurisprudența recentă a Curții de Justiție a Uniunii Europene

1. Înțelegerea prin care se urmărește eliminarea unui concurent este contrară normelor de concurență chiar dacă acesta operează pe piață în mod nelegal

Prin hotărârea pronunțată la 7 februarie 2013, în cauza *Protimonopolný úrad Slovenskej republiky împotriva Slovenská sporiteľňa a.s.*³⁵³, Curtea de Justiție (Camera a zecea) a stabilit următoarele: Faptul că o întreprindere prejudiciată de un acord având ca obiect restrângerea concurenței operează pe piața relevantă în mod pretins nelegal la momentul încheierii acestui acord nu este relevant pentru a stabili dacă acordul respectiv constituie o încălcare a art. 101 TFUE. Totodată, art. 101 alin.(1) TFUE trebuie interpretat în sensul că pentru a constata existența unui acord care restrânge concurența nu este necesar să se demonstreze comportamentul personal al reprezentantului statutar al unei întreprinderi sau consimțământul special, sub formă de mandat, prin care acest reprezentant a autorizat comportamentul angajatului său care a participat la o reuniune anticoncurențială. În același timp, art. 101 alin. (3) TFUE trebuie interpretat în sensul că nu se aplică unui acord interzis de art. 101 alin. (1) TFUE decât dacă întreprinderea care invocă dispoziția respectivă face dovada că sunt îndeplinite cele patru condiții cumulative prevăzute de aceasta.

Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între Protimonopolný úrad Slovenskej republiky (Autoritatea de Concurență din Republica Slovacă) și

Slovenská sporiteľňa a.s., având ca obiect comportamentul a trei bănci, care, potrivit acestei autorități, constituie un acord care vizează restrângerea concurenței.

Printr-o decizie din 9 iunie 2009, Protimonopolný úrad Slovenskej republiky, odbor dohľad obmedzujúcich súťaží (Serviciul pentru acordurile care restrâng concurența al Autorității de Concurență din Republica Slovacă), organ de prim grad competent în materia protecției concurenței, a considerat că trei bănci importante cu sediul în Bratislava (Slovacia), și anume Slovenská sporiteľňa a.s., Ľudská obchodná banka a.s. și Všeobecná úverová banka a.s., încălcaseră art. 81 CE, precum și dispozițiile corespunzătoare din Legea nr. 136/2001 prin încheierea unui acord de rezilia contractele privind conturile curente ale Akcenta CZ a.s. (denumită în continuare „Akcenta”), societate cu sediul în Praga (Republica Cehă), precum și de a nu încheia noi contracte cu această societate. Serviciul a apreciat că Akcenta, instituție nebanară care furnizează servicii constând în operațiuni de schimb valutar fără numerar, avea nevoie de conturi curente deschise la bănci pentru a-și desfășura activitățile, care presupuneau transferul de monedă străină din și în străinătate, inclusiv pentru clienții săi din Slovacia. Potrivit serviciului, cele trei bănci vizate, care considerau că Akcenta era un concurent care furniza servicii clienților lor și erau nemulțumite de scăderea profiturilor lor rezultată din activitatea societății respective, au supravegheat această activitate, s-au

³⁵³ Cauza C-68/12

concertat și au decis de comun acord să rezilieze în mod coordonat contractele încheiate cu societatea menționată. Pe baza probelor privind existența unor contacte între băncile amintite, constând în special în reuniunea acestora din 10 mai 2007 și în comunicările ulterioare prin e-mail, serviciul a stabilit că fiecare dintre cele trei bănci acceptase să rezilieze contractul care o lega de Akcenta, cu condiția ca și celelalte bănci să procedeze la fel pentru a împiedica migrarea unei părți din clienții săi către banca ce ar continua să păstreze conturile curente ale Akcenta. Serviciul a dedus din aceasta că comportamentul băncilor respective pe piața relevantă, definită ca fiind piața slovacă a serviciilor constând în operațiuni de schimb valutar fără numerar, constituia un acord care vizează restrângerea concurenței și a aplicat amenzi de 3.197.912 euro băncii Slovenská sporiteľňa, de 3.183.427 de euro băncii Ěeskoslóvenská obchodná banka a.s. și de 3.810.461 de euro băncii Všeobecná úverová banka a.s.

În urma formulării de către Slovenská sporiteľňa a unei contestații împotriva deciziei pronunțate de serviciu, Rada Protimonopolného úradu Slovenskej republiky (Consiliul Autorității de Concurență din Republica Slovacă, denumit în continuare „Consiliul”), organ administrativ de al doilea grad, a adoptat, la 19 noiembrie 2009, o decizie prin care a modificat decizia atacată, extinzând încadrarea juridică a practicii în discuție în litigiul principal. Consiliul nu a modificat cuantumul amenzii aplicate de serviciu.

Slovenská sporiteľňa a atacat decizia Consiliului, formulând o acțiune în fața Krajský súd Bratislava (Curtea Regională din Bratislava). Prin hotărârea din 23 septembrie 2010, Krajský súd Bratislava a anulat deciziile sus-menționate, din 9 iunie 2009 și din 19 noiembrie 2009, în măsura în care priveau Slovenská sporiteľňa, și a retrimis cauza la Proti-

monopolný úrad. În cuprinsul hotărârii, Krajský súd Bratislava a arătat, în principal, că această autoritate făcuse o aplicare greșită în cauză a conceptelor de concurent și de piață. Potrivit acestei instanțe, autoritatea respectivă nu a verificat dacă Akcenta putea fi considerată concurent de către Slovenská sporiteľňa pe piața relevantă, având în vedere că opera în Slovacia fără a avea autorizarea cerută de Národná banka Slovenska (Banca Națională a Slovaciei), și nu a examinat nici problema dacă activitatea nelegală desfășurată de această societate putea beneficia de protecție juridică. În această privință, Krajský súd Bratislava a arătat că Národná banka Slovenska aplicase societății Akcenta o amendă în cuantum de 35.000 de euro pentru motivul că în perioada cuprinsă între luna ianuarie 2008 și luna iunie 2009 aceasta efectuase operațiuni în monedă străină în Slovacia fără autorizare. Krajský súd Bratislava a precizat totuși că decizia Národná banka Slovenska de aplicare a amenzii respective fusese anulată de Banková rada Národnej banky Slovenska (Consiliul Bancar al Băncii Naționale a Slovaciei) și că procedura inițiată împotriva Akcenta fusese închisă pentru motivul că aceasta din urmă nu mai putea fi sancționată ca urmare a împlinirii termenului de prescripție prevăzut în materia sancțiunilor pecuniare. Pe de altă parte, Krajský súd Bratislava a subliniat că din dosar reieșea că Akcenta nu mai era un concurent pentru băncile vizate, ci doar un client al acestora, întrucât furniza servicii la un alt nivel decât cel al băncilor respective și potrivit unor modalități diferite de cele practicate de acestea. Krajský súd Bratislava a arătat, de asemenea, că Protimonopolný úrad nu luase în considerare în mod suficient împrejurările în care acordul în discuție în litigiul principal fusese încheiat. Instanța a considerat că nu se probase, printre altele, faptul că Akcenta încercase fără

succes să deschidă noi conturi bancare la Slovenská sporiteľňa.

Protimonopolný úrad a formulat recurs împotriva deciziei pronunțate de Krajský súd Bratislava la Najvyšší súd Slovenskej republiky (Curtea Supremă a Republicii Slovacie), susținând că a demonstrat suficient că Akcenta era un concurent al băncilor vizate pe piața relevantă, respectiv piața slovacă a operațiunilor de schimb valutar fără numerar. În ceea ce privește pretinsul caracter nelegal al activității desfășurate de Akcenta în Slovacia, această autoritate subliniază că faptul că societatea respectivă și-a desfășurat activitatea fără a avea autorizarea necesară nu este luat în considerare în examinarea comportamentului băncilor vizate în privința normelor de concurență. Autoritatea menționată arată, totodată, că nici Slovenská sporiteľňa, nici celelalte bănci nu au pus la îndoială legalitatea activității Akcenta anterior deschiderii procedurii din litigiul principal. Aceasta apreciază că nu există probe în sensul că Akcenta opera nelegal. În ceea ce privește decizia Consiliului Bancar al Băncii Naționale a Slovaciei, Protimonopolný úrad subliniază că această decizie privea perioada cuprinsă între luna ianuarie 2008 și luna iunie 2009, în condițiile în care Akcenta opera pe piața slovacă din anul 2003, iar băncile vizate și-au coordonat practicile și au reziliat contractele încheiate cu Akcenta în cursul anului 2007. În plus, autoritatea respectivă arată că decizia menționată a fost anulată.

În aceste condiții, Najvyšší súd Slovenskej republiky, în calitate de instanță ale cărei decizii nu sunt supuse vreunei căi de atac în dreptul intern, a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții patru întrebări preliminare.

Cu privire la prima și la a doua întrebare

Prin intermediul primei și al celei de a doua întrebări, care trebuie analizate

împreună, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă art. 101 alin. (1) TFUE trebuie interpretat în sensul că este relevant din punct de vedere juridic faptul că un concurent prejudiciat de un acord realizat de alți concurenți operează în mod pretins nelegal pe piața relevantă la momentul încheierii acestui acord.

Curtea a reținut că art. 101 TFUE urmărește, astfel, să protejeze nu numai interesele concurenților sau ale consumatorilor, ci și structura pieței și, prin aceasta, concurența ca atare (Hotărârea din 6 octombrie 2009, GlaxoSmithKline Services și alții/Comisia și alții, C-501/06 P, C-513/06 P, C-515/06 P și C-519/06 P, Rep., p. I-9291, pct. 63).

În această privință, din decizia de trimitere rezultă că acordul încheiat între întreprinderile vizate avea în mod specific ca obiect restrângerea concurenței și că niciuna dintre aceste întreprinderi nu a pus la îndoială legalitatea activității Akcenta anterior deschiderii procedurii din litigiul principal împotriva lor. Prin urmare, pretinsa situație juridică a Akcenta nu are relevanță pentru a stabili dacă sunt întrunite condițiile unei încălcări a normelor de concurență.

Pe de altă parte, asigurarea respectării prevederilor legale este sarcina autorităților publice, iar nu a întreprinderilor sau a asocierilor de întreprinderi private. Situația Akcenta, astfel cum a fost descrisă de guvernul ceh, constituie o dovadă suficientă a faptului că aplicarea dispozițiilor legale poate necesita aprecieri complexe, care nu sunt de competența acestor întreprinderi sau asocieri de întreprinderi.

Din aceste elemente rezultă că trebuie să se răspundă la prima și la cea de a doua întrebare că art. 101 TFUE trebuie interpretat în sensul că faptul că o întreprindere prejudiciată de un acord având ca obiect restrângerea concurenței operează pe piața relevantă în mod

pretins nelegal la momentul încheierii acestui acord nu este relevant pentru a stabili dacă acordul respectiv constituie o încălcare a dispoziției menționate.

Cu privire la a treia întrebare

Prin intermediul celei de a treia întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă art. 101 alin. (1) TFUE poate fi interpretat în sensul că, pentru a constata existența unui acord care restrânge concurența, este necesar să se demonstreze comportamentul personal al reprezentatului statutar al unei întreprinderi sau consimțământul special, sub formă de mandat, prin care acest reprezentant, care a participat sau se presupune că a participat la acordul care restrânge concurența, a autorizat comportamentul unui angajat al său, în cazul în care întreprinderea respectivă nu s-a distanțat de un astfel de comportament și, în același timp, a pus în aplicare acordul.

Pentru aplicarea art. 101 TFUE nu este necesară vreo acțiune din partea asociațiilor sau a administratorilor principali ai întreprinderii vizate, nici măcar încunoștințarea acestora, fiind suficientă acțiunea unei persoane împuternicite să acționeze în numele întreprinderii (Hotărârea din 7 iunie 1983, *Musique Diffusion française și alții/Comisia*, 100/80-103/80, Rec., p. 1825, pct. 97).

Pe de altă parte, astfel cum a subliniat Comisia, participarea la înțelegeri interzise de Tratatul FUE constituie cel mai adesea o activitate clandestină, care nu se supune unor reguli formale. Sunt rare situațiile în care reprezentantul unei întreprinderi participă la o reuniune având mandat pentru comiterea unei încălcări.

În plus, conform unei jurisprudențe constante, atunci când a fost stabilită participarea unei întreprinderi la reuniuni cu caracter anticoncurențial ale unor întreprinderi concurente, această întreprindere are obligația să prezinte indicii de natură să demonstreze că participarea

sa la acele reuniuni era lipsită de orice spirit anticoncurențial, dovedind astfel că le comunicase concurenților săi că participa la acele reuniuni având o optică diferită de a lor. Pentru ca participarea unei întreprinderi la o astfel de reuniune să nu poată fi considerată nici aprobare tacită a unei inițiative ilicite, nici aderare la rezultatul acesteia, este necesar ca întreprinderea să se distanțeze public de inițiativa respectivă într-o manieră care să îi determine pe ceilalți participanți să considere că aceasta a pus capăt participării sale sau chiar că va denunța autorităților inițiativa (Hotărârea din 3 mai 2012, *Comap/Comisia*, C-290/11 P, pct. 74 și 75, precum și jurisprudența citată).

Având în vedere aceste elemente, trebuie să se răspundă la cea de a treia întrebare că art. 101 alin. (1) TFUE trebuie interpretat în sensul că pentru a constata existența unui acord care restrânge concurența nu este necesar să se demonstreze comportamentul personal al reprezentatului statutar al unei întreprinderi sau consimțământul special, sub formă de mandat, prin care acest reprezentant a autorizat comportamentul angajatului său care a participat la o reuniune anticoncurențială.

Cu privire la a patra întrebare

Prin intermediul celei de a patra întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă art. 101 alin. (3) TFUE trebuie interpretat în sensul că se aplică și unui acord interzis de art. 101 alin. (1) TFUE, care, prin natura sa, are ca efect excluderea de pe piață a unui concurent individual determinat cu privire la care s-a constatat ulterior că efectua operațiuni de schimb, pe piața operațiilor de schimb valutar fără numerar în cauză, fără a deține licența aferentă prevăzută de lege.

Întrucât art. 101 alin. (3) TFUE nu poate fi aplicat decât atunci când s-a constatat existența unui acord interzis de acesta, răspunsul Curții se întemeiază pe

premia potrivit căreia o astfel de constatare a fost efectuată.

Astfel cum a amintit Comisia, pentru ca exceptarea vizată la art. 101 alin.(3) TFUE să se aplice, trebuie să fie îndeplinite cele patru condiții cumulative prevăzute de această dispoziție. În primul rând, acordurile trebuie să contribuie la îmbunătățirea producției sau distribuției de produse ori la promovarea progresului tehnic sau economic, în al doilea rând, trebuie să asigure consumatorilor o parte echitabilă din beneficiul obținut, în al treilea rând, nu trebuie să impună întreprinderilor în cauză restricții care nu sunt indispensabile pentru atingerea acestor obiective și, în al patrulea rând, nu trebuie să ofere întreprinderilor posibilitatea de a elimina concurența în ceea ce privește o parte semnificativă a produselor sau a serviciilor în cauză.

Persoana care se prevalează de această dispoziție este cea care trebuie să demonstreze, prin argumente și prin elemente de probă convingătoare, că sunt îndeplinite condițiile necesare pentru a beneficia de o exceptare (Hotărârea GlaxoSmithKline Services și alții/Comisia și alții, pct. 82).

În observațiile prezentate, Slovenská sporitel'ova arată că faptul că un acord anticoncurențial are ca obiect împiedicarea unui alt concurent să acționeze pe piață în mod nelegal, pentru motivul că nu are autorizarea necesară, ar trebui să justifice aplicarea exceptării prevăzute la art. 101 alin.(3) TFUE, din moment ce un astfel de acord protejează, potrivit acestei întreprinderi, condițiile unei concurențe corecte și urmărește, astfel, într-un sens mai larg, promovarea progresului economic în sensul acestei dispoziții.

Este necesar să se constate că Slovenská sporitel'ova nu invocă decât una dintre cele patru condiții cumulative prevăzute la art. 101 alin. (3) TFUE.

Chiar și în situația în care această condiție ar fi îndeplinită, înțelegerea în discuție în litigiul principal nu pare a întruni celelalte trei condiții necesare și, în special, pe cea de a treia, potrivit căreia acordul nu trebuie să impună întreprinderilor în cauză restricții care nu sunt indispensabile pentru atingerea obiectivelor vizate de prima condiție prevăzută la art. 101 alin. (3) TFUE. Astfel, chiar dacă motivul invocat de părțile la înțelegerea menționată ar fi constat în constrângerea Akcenta să respecte legislația slovacă, aceste părți ar trebui, astfel cum s-a amintit la pct. 20 din prezenta hotărâre, să sesizeze autoritățile competente printr-o plângere în această privință, iar nu să elimine ele însele această întreprindere concurentă de pe piață.

Rezultă din aceste elemente că art. 101 alin.(3) TFUE trebuie interpretat în sensul că nu se aplică unui acord interzis de art. 101 alin. (1) TFUE decât dacă întreprinderea care invocă dispoziția respectivă face dovada că sunt îndeplinite cele patru condiții cumulative prevăzute de aceasta.

2. Pasagerii unui zbor cu legătură directă trebuie să fie despăgubiți în cazul în care zborul lor ajunge la destinația finală cu o întârziere egală sau mai mare de trei ore

Prin hotărârea pronunțată la 26 februarie 2013, în cauza *Air France SA împotriva Heinz-Gerke Folkerts și Luz-Tereza Folkerts*³⁵⁴, Curtea de Justiție (Marea Cameră) a stabilit că art. 7 din Regulamentul (CE) nr. 261/2004 al Parlamentului European și al Consiliului din 11 februarie 2004 de stabilire a unor norme comune în materie de compensare și de asistență a pasagerilor în eventualitatea refuzului la îmbarcare și anulării sau întârzierii prelungite a

³⁵⁴ Cauza C-11/11.

zborurilor și de abrogare a Regulamentului (CEE) nr. 295/91 trebuie să fie interpretat în sensul că este datorată o compensație, în temeiul articolului menționat, pasagerului unui zbor cu legătură directă care a avut, la plecare, o întârziere inferioară pragurilor stabilite la art. 6 din regulamentul menționat, dar care a ajuns la destinația finală cu o întârziere egală sau mai mare de trei ore față de ora de sosire prevăzută, dat fiind că respectiva compensație nu este condiționată de existența unei întârzieri la plecare și, în consecință, de respectarea condițiilor prevăzute la art. 6 menționat.

Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între compania Air France SA pe de o parte, și domnul și doamna Folkerts, pe de altă parte, aceasta din urmă dispunând de o rezervă pentru a se deplasa de la Bremen (Germania) la Asunción (Paraguay), via Paris (Franța) și São Paulo (Brazilia), cu privire la despăgubirea prejudiciului pe care ea apreciază că l-a suferit ca urmare a întârzierii cu care a ajuns la destinația sa finală.

Potrivit programării prevăzute inițial, avionul doamnei Folkerts trebuia să decoleze de la Bremen la 16 mai 2006, la 6.30, și să sosească la Asunción, destinația sa finală, în aceeași zi, la 23.30. Zborul de la Bremen cu destinația Paris, efectuat de compania Air France, a avut o întârziere la plecare, iar avionul nu a decolat decât cu puțin înainte de ora 9, și anume, cu o întârziere de circa două ore și jumătate față de ora de plecare prevăzută. Doamna Folkerts, care avea deja, de la plecarea din Bremen, tichete de îmbarcare pentru întreaga călătorie, a ajuns la Paris abia după decolarea avionului companiei Air France care trebuia să asigure zborul de legătură spre São Paulo. Air France a transferat rezervarea doamnei Folkerts la un zbor ulterior spre São Paulo. Din cauza sosirii cu întârziere la São Paulo, doamna Folkerts a ratat

zborul de legătură spre Asunción, prevăzut inițial. Prin urmare, aceasta a sosit la Asunción abia pe 17 mai 2006, la 10.30, și anume, cu o întârziere de unsprezece ore față de ora de sosire prevăzută inițial.

În primă instanță, apoi în apel, compania Air France a fost obligată la plata unor daune interese către doamna Folkerts, inclusiv, printre altele, la plata unei sume de 600 de euro în temeiul art. 7 alin.(1) lit.(c) din Regulamentul nr. 261/2004.

În aceste condiții, Air France a formulat recurs în fața Bundesgerichtshof. Instanța de trimitere apreciază că soluționarea recursului menționat depinde de problema dacă doamna Folkerts dispune, față de Air France, de un drept la compensație în temeiul art. 7 din Regulamentul nr. 261/2004. Astfel, instanța de trimitere consideră că doamna Folkerts nu are dreptul la o compensație în cuantum de 600 de euro decât dacă jurisprudența Curții (Hotărârea din 19 noiembrie 2009, Sturgeon și alții, C-402/07 și C-432/07, Rep., p. I-10923) – care recunoaște pasagerului dreptul la compensație în temeiul art. 7 alin.(1) din Regulamentul nr. 261/2004 deopotrivă în cazul unei întârzieri prelungite – se aplică de asemenea în cazul în care nu s-a înregistrat o întârziere față de ora de plecare prevăzută, în sensul art. 6 alin. (1) din acest regulament, dar s-a ajuns totuși la destinația finală cu o întârziere având o durată egală sau mai mare de trei ore față de ora de sosire prevăzută inițial.

În acest context, Bundesgerichtshof a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții două întrebări preliminare.

Cu privire la prima întrebare

Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să se stabilească dacă art. 7 din Regulamentul nr. 261/2004 trebuie să fie interpretat în sensul că este datorată o

compensație, în temeiul articolului menționat, pasagerului unui zbor cu legătură directă care a avut, la plecare, o întârziere inferioară pragurilor stabilite la art. 6 din regulamentul menționat, dar care a sosit la destinația finală cu o întârziere egală sau mai mare de trei ore față de ora de sosire prevăzută.

În primul rând, trebuie să se amintească faptul că Regulamentul nr. 261/2004 are ca obiect, astfel cum rezultă din art. 1 alin. (1) din acesta, acordarea unor drepturi minime pasagerilor aerieni atunci când aceștia din urmă sunt confrunțați cu trei tipuri de situații distincte, și anume, în cazul în care li se refuză îmbarcarea împotriva voinței lor, în cazul în care zborul este anulat și, în sfârșit, în cazul în care zborul este întârziat.

Or, reiese din art. 2 din Regulamentul nr. 261/2004, consacrat enunțării unor definiții cu aplicare transversală, că, spre deosebire de refuzul la îmbarcare și de anularea unui zbor, întârzierea unui zbor nu face obiectul niciunei definiții în cadrul articolului menționat.

Pe de altă parte, trebuie să se constate că Regulamentul nr. 261/2004 are în vedere două situații diferite de întârziere a unui zbor.

Pe de o parte, în anumite contexte, precum este cel al întârzierii unui zbor prevăzut la art. 6 din Regulamentul nr. 261/2004, regulamentul menționat se referă doar la întârzierea unui zbor față de ora de plecare prevăzută.

Pe de altă parte, în alte contexte, Regulamentul nr. 261/2004 are în vedere situația întârzierii unui zbor constatate la sosirea la destinația finală. Astfel, la art. 5 alin. (1) lit. (c) pct. (iii) din Regulamentul nr. 261/2004, legiuitorul Uniunii deduce consecințe juridice din faptul că pasagerii al căror zbor a fost anulat și căror operator de transport aerian le propune o redirectionare ajung la destinația finală cu o anumită întârziere față de ora de sosire prevăzută a zborului anulat.

În această privință, trebuie să se arate că referirea, în Regulamentul nr. 261/2004, la diferite situații de întârziere se dovedește compatibilă cu art. 19 din Convenția de la Montreal, care face parte integrantă din ordinea juridică a Uniunii (a se vedea Hotărârea din 10 ianuarie 2006, IATA și ELFAA, C-344/04, Rec., p. I-403, pct. 36, precum și Hotărârea din 6 mai 2010, Walz, C-63/09, Rep., p. I-4239, pct. 19 și 20). Astfel, acest articol se referă la noțiunea „întârziere în transportul aerian de pasageri”, fără a preciza în ce stadiu al unui astfel de transport trebuie să fie constatată întârzierea în discuție.

În al doilea rând, trebuie să se amintească faptul că Curtea a statuat deja că, atunci când sunt afectați de o întârziere prelungită, mai precis, cu o durată egală sau mai mare de trei ore, pasagerii zborurilor astfel întârziate dispun, la fel ca pasagerii al căror zbor inițial a fost anulat și căror operator de transport aerian nu este în măsură să le propună o redirectionare în condițiile prevăzute la art. 5 alin. (1) lit. (c) pct. (iii) din Regulamentul nr. 261/2004, de un drept la compensație în temeiul art. 7 din Regulamentul nr. 261/2004, dat fiind că sunt afectați de o pierdere de timp ireversibilă și, prin urmare, de o neplăcere similară (a se vedea Hotărârea Sturgeon și alții, citată anterior, punctele 60 și 61, precum și Hotărârea din 23 octombrie 2012, Nelson și alții, C-581/10 și C-629/10, nepublicată încă în Repertoriu, pct. 34 și 40).

Având în vedere că, în ceea ce privește zborurile întârziate, această neplăcere se materializează la sosirea la destinația finală, Curtea a statuat că o întârziere trebuie să se aprecieze, în ceea ce privește compensația prevăzută la art. 7 din Regulamentul nr. 261/2004, în raport cu ora de sosire prevăzută la această destinație (a se vedea Hotărârile citate anterior Sturgeon și alții, punctul 61, și Nelson și alții, pct. 40).

Or, noțiunea „destinație finală” este definită la art. 2 lit. (h) din Regulamentul nr. 261/2004 ca fiind destinația de pe biletul prezentat la ghișeul de înregistrare a pasagerilor sau, în cazul zborurilor cu legătură directă, destinația ultimului zbor.

Rezultă de aici că, în cazul unui zbor cu legătură directă, în vederea acordării compensației forfetare prevăzute la art. 7 din Regulamentul nr. 261/2004, se ia în considerare doar întârzierea constatată față de ora de sosire prevăzută la destinația finală, înțeleasă ca destinație a ultimului zbor efectuat de pasagerul în cauză.

În al treilea rând, art. 6 din Regulamentul nr. 261/2004, care se referă la întârzierea unui zbor față de ora de plecare prevăzută, urmărește, potrivit propriilor dispoziții, doar să stabilească condițiile care dau naștere dreptului la măsuri de asistență și de deservire, prevăzute la art. 8 și, respectiv, la art. 9 din regulamentul menționat.

Reiese de aici că compensația forfetară la care are dreptul un pasager, în temeiul art. 7 din Regulamentul nr. 261/2004, în cazul în care zborul său ajunge la destinația finală cu o întârziere egală sau mai mare de trei ore față de ora de sosire prevăzută, nu este condiționată de respectarea condițiilor prevăzute la art. 6 din acest regulament.

Prin urmare, împrejurarea că un zbor, precum cel în discuție în cauza principală, nu a fost afectat de o întârziere față de ora de plecare prevăzută care să depășească pragurile stabilite la art. 6 din Regulamentul nr. 261/2004 e lipsită de incidență asupra obligației companiilor aeriene de a-i despăgubi pe pasagerii unui astfel de zbor, atât timp cât acesta din urmă a fost afectat de o întârziere la sosirea la destinația finală cu o durată egală sau mai mare de trei ore.

Soluția contrară ar constitui o diferență de tratament nejustificată în măsura în care ar presupune ca pasagerii zborurilor

care au o întârziere la sosirea la destinația finală de trei ore sau mai mult față de ora de sosire prevăzută să fie tratați diferit după cum întârzierea zborului lor față de ora de plecare prevăzută a depășit sau nu a depășit limitele prevăzute la art. 6 din Regulamentul nr. 261/2004, în condițiile în care neplăcerea care le-a fost cauzată printr-o pierdere de timp ireversibilă este identică.

În al patrulea rând, cu ocazia ședinței, au fost evocate, în special de către Comisia Europeană, anumite date statistice referitoare, pe de o parte, la partea substanțială a zborurilor cu legătură directă în transportul pasagerilor în spațiul aerian european și, pe de altă parte, la caracterul recurent al întârzierilor, cu o durată egală sau mai mare de trei ore, constatate la sosirea la destinația finală, care afectează astfel de zboruri și care sunt cauzate de legături ratate de pasagerii în cauză.

În această privință, este adevărat că obligația de despăgubire a pasagerilor zborurilor în cauză potrivit modalităților forfetare prevăzute la art. 7 din Regulamentul nr. 261/2004 determină consecințe financiare certe pentru operatorii de transport aerian (a se vedea în acest sens Hotărârea Nelson și alții, citată anterior, pct. 76).

Cu toate acestea, este necesar să se sublinieze, pe de o parte, că aceste consecințe financiare nu pot fi considerate disproportionale în raport cu obiectivul privind înaltul nivel de protecție a pasagerilor aerieni (Hotărârea Nelson și alții, citată anterior, pct. 76) și, pe de altă parte, că amploarea reală a consecințelor financiare menționate este susceptibilă să fie atenuată în lumina următoarelor trei elemente.

Mai întâi, trebuie amintit că operatorii de transport aerian nu au obligația să plătească compensațiile respective în cazul în care pot face dovada că anularea sau întârzierea prelungită este cauzată de

împrejurări excepționale care nu au putut fi evitate în pofida adoptării tuturor măsurilor posibile, cu alte cuvinte, împrejurări care scapă de sub controlul efectiv al operatorului de transport aerian (Hotărârea din 22 decembrie 2008, Wallentin-Hermann, C-549/07, Rep., p. I-11061, pct. 34, și Hotărârea Nelson și alții, citată anterior, pct. 79).

În continuare, trebuie subliniat că obligațiile prevăzute de Regulamentul nr. 261/2004 se achită fără a se aduce atingere dreptului acestor operatori de transport de a pretinde compensații de la orice persoană care a cauzat întârzierea, inclusiv de la părți terțe, astfel cum se prevede la art. 13 din acest regulament (Hotărârea Nelson și alții, citată anterior, pct. 80).

Pe de altă parte, cuantumul compensației, stabilit la 250 de euro, la 400 de euro și la 600 de euro în funcție de distanța zborurilor respective, mai poate fi redus cu 50 %, conform art. 7 alin. (2) lit. (c) din Regulamentul nr. 261/2004, atunci când întârzierea este, în cazul zborurilor care nu intră în domeniul de aplicare al art. 7 alin. (2) lit. (a) și (b) din regulamentul respectiv, mai mică de patru ore (Hotărârile citate anterior Sturgeon și alții, punctul 63, și Nelson și alții, pct. 78).

În sfârșit și în orice caz, reiese din jurisprudență că importanța pe care o are obiectivul de protecție a consumatorilor, inclusiv, așadar, a pasagerilor aerieni, poate justifica consecințe economice negative, chiar considerabile, pentru anumiți operatori economici (Hotărârea Nelson și alții, citată anterior, pct. 81 și jurisprudența citată).

Având în vedere considerațiile care precedă, trebuie să se răspundă la prima întrebare preliminară că art. 7 din Regulamentul nr. 261/2004 trebuie să fie interpretat în sensul că este datorată o

compensație, în temeiul articolului menționat, pasagerului unui zbor cu legătură directă care a avut, la plecare, o întârziere inferioară pragurilor stabilite la art. 6 din regulamentul menționat, dar care a ajuns la destinația finală cu o întârziere egală sau mai mare de trei ore față de ora de sosire prevăzută, dat fiind că respectiva compensație nu este condiționată de existența unei întârzieri la plecare și, în consecință, de respectarea condițiilor prevăzute la art. 6 menționat.

Cu privire la a doua întrebare

Având în vedere răspunsul pozitiv dat la prima întrebare, nu este necesar să se răspundă la a doua întrebare.

3. Reglementarea spaniolă este contrară dreptului Uniunii întrucât împiedică instanța competentă să constate caracterul abuziv al unei clauze dintr-un contract de împrumut cu garanție imobiliară să suspende procedura de executare ipotecară începută la altă instanță

Prin hotărârea pronunțată la 14 martie 2013, în cauza *Mohamed Aziz împotriva Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunya-caixa)*³⁵⁵, Curtea de Justiție (Camera întâi) a stabilit că Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii trebuie interpretată în sensul că se opune reglementării unui stat membru, precum cea în discuție în litigiul principal, care, în condițiile în care nu prevede, în cadrul unei proceduri de executare ipotecară, motive de contestație întemeiate pe caracterul abuziv al unei clauze contractuale care constituie temeiul titlului executoriu, nu permite instanței sesizate cu procedura de fond,

³⁵⁵ Cauza C-415/11.

competentă să aprecieze caracterul abuziv al unei asemenea clauze, să adopte măsuri provizorii, printre care în special suspendarea procedurii de executare menționate, atunci când adoptarea acestor măsuri este necesară pentru garantarea deplinei eficacități a deciziei sale finale.

Art. 3 alin.(1) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că: noțiunea „dezechilibru semnificativ” în detrimentul consumatorului trebuie apreciată prin intermediul unei analize a normelor naționale aplicabile în lipsa unui acord între părți, pentru a evalua dacă și, eventual, în ce măsură contractul îl plasează pe consumator într-o situație juridică mai puțin favorabilă în raport cu cea prevăzută de dreptul național în vigoare. De asemenea, este relevant în acest scop să se procedeze la o examinare a situației juridice în care se găsește consumatorul menționat având în vedere mijloacele de care dispune, potrivit reglementării naționale, pentru a face să înceteze utilizarea clauzelor abuzive; pentru a ști dacă dezechilibrul este creat „în contradicție cu cerința de bună-credință”, este important să se verifice dacă vânzătorul sau furnizorul, acționând în mod corect și echitabil față de consumator, se putea aștepta în mod rezonabil ca acesta din urmă să accepte clauza în discuție în urma unei negocieri individuale.

Art. 3 alin. (3) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că anexa la care face trimitere această dispoziție nu conține decât o listă orientativă și neexhaustivă a clauzelor care pot fi considerate abuzive.

Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între domnul Aziz, pe de o parte, și Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa), pe de altă parte, privind validitatea anumitor clauze dintr-un contract de împrumut ipotecar încheiat de aceste părți.

La 19 iulie 2007, domnul Aziz, resortisant marocan care lucra în Spania din luna decembrie 1993, a încheiat cu Catalunyacaixa, prin act notarial, un contract de împrumut cu garanție ipotecară. Imobilul care făcea obiectul garanției era domiciliul familiei domnului Aziz, al cărui proprietar era acesta din 2003. Capitalul împrumutat de către Catalunyacaixa era de 138.000 de euro și trebuia să fie rambursat în 33 de ani, în 396 de rate lunare, începând cu 1 august 2007. Astfel cum reiese din dosarul transmis Curții, acest contract de împrumut încheiat cu Catalunyacaixa prevedea, în clauza 6 din acesta, dobânzi de întârziere anuale de 18,75 %, aplicabile în mod automat sumelor neplătite la scadență, fără a fi necesară vreo solicitare în acest sens. În plus, clauza 6 bis din contractul menționat conferea Catalunyacaixa posibilitatea de a declara exigibil întregul împrumut în cazul în care expira unul dintre termenele stabilite, iar debitorul nu își îndeplinise obligația de plată a unei părți din capital sau din dobânzile împrumutului. În sfârșit, clauza 15 din același contract, care reglementa acordul privind cuantificarea datoriei restante, prevedea în favoarea Catalunyacaixa posibilitatea nu numai de a recurge la executarea ipotecară pentru recuperarea unei eventuale datorii, ci și de a prezenta direct, în acest scop, cuantumul datoriei restante prin intermediul unui certificat adecvat în care să se indice suma solicitată. Domnul Aziz a plătit conform contractului ratele aferente perioadei cuprinse între luna iulie 2007 și luna mai 2008, însă a încetat să mai efectueze plăți începând cu luna iunie 2008. În aceste condiții, la 28 octombrie 2008, Catalunyacaixa a făcut apel la un notar pentru a obține un act de stabilire a datoriei. Notarul a certificat faptul că din documentele prezentate și din conținutul contractului de împrumut reieșea că cuantumul datoriei restante era de 139

764,76 euro, ceea ce corespundea ratelor lunare neplătite, majorate cu dobânzi contractuale și cu dobânzi de întârziere.

După ce l-a somat, fără succes, pe domnul Aziz să plătească, Catalunya caixa a sesizat, la 11 martie 2009, Juzgado de Primera Instancia n° 5 de Martorell cu o procedură de executare împotriva domnului Aziz, solicitându-i sumele de 139 674,02 euro cu titlu de creanță principală, de 90,74 euro cu titlu de dobânzi scadente și de 41 902,21 euro cu titlu de despăgubiri și cheltuieli. Întrucât domnul Aziz nu s-a prezentat în fața instanței, la 15 decembrie 2009, aceasta a dispus începerea executării. Astfel, domnului Aziz i-a fost adresată o somație de plată, la care acesta nici nu s-a conformat, nici nu s-a opus. În acest context, s-a organizat vânzarea la licitație publică a imobilului pentru data de 20 iulie 2010, fără să se fi făcut vreo ofertă de cumpărare. În consecință, în conformitate cu dispozițiile Codului de procedură civilă, Juzgado de Primera Instancia n° 5 de Martorell a admis ca acest bun să fie adjudecat la 50 % din valoarea sa. De asemenea, instanța menționată a stabilit data de 20 ianuarie 2011 ca dată la care trebuia să aibă loc transmiterea posesiei imobilului către adjudecatar. Domnul Aziz a fost evacuat, în consecință, din domiciliul său. Puțin înainte de acest eveniment, la 11 ianuarie 2011, domnul Aziz a introdus totuși o cerere de pronunțare a unei hotărâri declarative la Juzgado de lo Mercantil n° 3 de Barcelona prin care a solicitat anularea clauzei 15 din contractul de împrumut ipotecar, considerând că ea prezenta un caracter abuziv, și, pe cale de consecință, anulaarea procedurii de executare.

În acest context, Juzgado de lo Mercantil n° 3 de Barcelona și-a exprimat îndoielile cu privire la conformitatea cu dreptul spaniol a cadrului juridic stabilit prin directivă. În special, a subliniat că, dacă creditorul alege, pentru executarea

silită, procedura de executare ipotecară, posibilitățile acestuia de invocare a caracterului abuziv al uneia dintre clauzele unui contract de împrumut sunt foarte limitate, el putându-le utiliza doar într-o procedură de fond ulterioară, care nu are efect suspensiv. Instanța de trimitere a considerat că, în aceste condiții, este extrem de dificil pentru instanțele spaniole să asigure o protecție eficientă a consumatorului în cadrul procedurii de executare ipotecară menționate, precum și în cadrul procedurii de fond corespunzătoare. În plus, Juzgado de lo Mercantil n° 3 de Barcelona a considerat că soluționarea cauzei principale ridică și alte probleme referitoare printre altele la interpretarea noțiunii „clauze care au ca obiect sau ca efect solicitarea de la orice consumator care nu și-a îndeplinit obligația să plătească o sumă disproporționat de mare drept compensație”, prevăzută la punctul 1 litera (e) din anexa la directivă, precum și a noțiunii „clauze care au ca obiect sau ca efect excluderea sau obstrucționarea dreptului consumatorului de a introduce acțiuni în justiție sau de a exercita orice altă cale de atac”, prevăzută la punctul 1 litera (q) din anexa menționată. Nu este clară compatibilitatea cu dispozițiile din anexa la directivă a clauzelor privind exigibilitatea anticipată care figurează în contractele de lungă durată, a celor privind stabilirea de dobânzi de întârziere, precum și a celor privind stabilirea unilaterală de către creditor a mecanismelor de cuantificare a întregii datorii restante.

În aceste condiții, Juzgado de lo Mercantil n° 3 de Barcelona, care are îndoieli cu privire la interpretarea corectă a dreptului Uniunii, a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții două întrebări preliminare.

Cu privire la prima întrebare

Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită, în esență, să

se stabilească dacă directiva trebuie interpretată în sensul că se opune reglementării unui stat membru, precum cea în discuție în litigiul principal, care, în condițiile în care nu prevede, în cadrul unei proceduri de executare ipotecară, motive de contestație întemeiate pe caracterul abuziv al unei clauze cuprinse într-un contract încheiat între un vânzător sau un furnizor și un consumator, nu permite instanței sesizate cu o procedură de fond, competentă să aprecieze caracterul abuziv al unei asemenea clauze, să adopte măsuri provizorii care să garanteze deplina eficacitate a deciziei sale finale.

Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie amintit, de la bun început, că sistemul de protecție pus în aplicare prin directivă se întemeiază pe ideea că un consumator se găsește într-o situație de inferioritate față de un vânzător sau un furnizor în ceea ce privește atât puterea de negociere, cât și nivelul de informare (Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, nepublicată încă în Repertoriu, pct. 39).

Având în vedere o astfel de situație de inferioritate, art. 6 alin. (1) din directivă prevede că o clauză abuzivă nu creează obligații pentru consumator. Astfel cum reiese din jurisprudență, este vorba despre o dispoziție imperativă care urmărește să substituie echilibrul formal pe care îl instituie contractul între drepturile și obligațiile cocontractanților printr-un echilibru real, de natură să restabilească egalitatea dintre aceste părți (Hotărârea Banco Español de Crédito, citată anterior, pct.40 și jurisprudența citată).

În acest context, Curtea a subliniat deja de mai multe ori că instanța națională este obligată să analizeze din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale care se încadrează în domeniul de aplicare al directivei și, prin aceasta, să suplinească dezechilibrul existent între

consumator sau vânzător și furnizor, de îndată ce dispune de elementele de drept și de fapt necesare în acest scop (Hotărârile Pannon GSM, pct. 31 și 32, precum și Banco Español de Crédito, pct.42 și 43).

Astfel, statuând cu privire la o cerere de decizie preliminară introdusă de o instanță națională sesizată în cadrul unei proceduri contradictorii inițiate în urma opoziției formulate de un consumator împotriva unei somații de plată, Curtea a stabilit că această instanță trebuie să dispună din oficiu măsuri de cercetare judecătorească pentru a stabili dacă o clauză prin care se atribuie competență jurisdicțională teritorială exclusivă, care figurează într-un contract încheiat între un vânzător sau un furnizor și un consumator, intră în domeniul de aplicare al directivei și, în caz afirmativ, trebuie să aprecieze din oficiu eventualul caracter abuziv al unei astfel de clauze (Hotărârea din 9 noiembrie 2010, VB Pénzügyi Lízing, C-137/08, Rep., p. I-10847, pct. 56).

De asemenea, Curtea a precizat că directiva se opune reglementării unui stat membru care nu permite instanței sesizate cu o cerere de somație de plată să aprecieze din oficiu, *in limine litis* sau într-o altă etapă a procedurii, deși dispune de elementele de drept și de fapt necesare în acest scop, caracterul abuziv al unei clauze privind dobânda moratorie cuprinse într-un contract încheiat între un vânzător sau un furnizor și un consumator, în lipsa unei opoziții formulate de acesta din urmă (Hotărârea Banco Español de Crédito, citată anterior, pct. 57).

Cu toate acestea, cauza în discuție în litigiul principal este diferită de cele în care s-au pronunțat Hotărârile citate anterior VB Pénzügyi Lízing și Banco Español de Crédito prin faptul că ea privește definirea atribuțiilor care îi revin instanței sesizate cu o procedură de fond care are legătură

cu o procedură de executare ipotecară, pentru a se garanta, dacă ar fi cazul, efectul util al deciziei pe fond prin care se declară caracterul abuziv al clauzei contractuale care constituie temeiul titlului executoriu și, prin urmare, al începerii procedurii de executare menționate.

În această privință, trebuie să se constate că, în lipsa armonizării mecanismelor naționale de executare silită, modalitățile de punere în aplicare a motivelor de contestație admisibile în cadrul unei proceduri de executare ipotecară și a puterilor conferite instanței de fond, competentă să analizeze legalitatea clauzelor contractuale în temeiul cărora a fost stabilit titlul executoriu, sunt reglementate de ordinea juridică internă a statelor membre în temeiul principiului autonomiei procedurale a acestora din urmă, cu condiția însă ca acestea să nu fie mai puțin favorabile decât cele aplicabile unor situații similare supuse dreptului intern (principiul echivalenței) și să nu facă imposibilă în practică sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite consumatorilor de dreptul Uniunii (principiul efectivității) (a se vedea în acest sens Hotărârea din 26 octombrie 2006, Mostaza Claro, C-168/05, Rec., p. I-10421, pct. 24, și Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones, C-40/08, Rep., p. I-9579, pct. 38).

În ceea ce privește principiul echivalenței, trebuie să se constate că Curtea nu dispune de niciun element de natură să dea naștere unor îndoieli în legătură cu conformitatea reglementării în discuție în acțiunea principală cu acesta.

Astfel, reiese din dosar că sistemul procedural spaniol nu permite instanței sesizate cu o procedură de fond, care are legătură cu o procedură de executare ipotecară, să adopte măsuri provizorii care să garanteze deplina eficacitate a deciziei sale finale nu numai atunci când apreciază caracterul abuziv, în raport cu

art. 6 din directivă, al unei clauze care figurează într-un contract încheiat între un vânzător sau un furnizor și un consumator, ci și atunci când verifică aspectul dacă o astfel de clauză este contrară normelor naționale de ordine publică, fapt care trebuie totuși verificat de instanța de trimitere (a se vedea în acest sens Hotărârea Banco Español de Crédito, citată anterior, pct. 48).

În ceea ce privește principiul efectivității, trebuie amintit că, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, fiecare caz în care se ridică problema dacă o prevedere procedurală internă face imposibilă sau excesiv de dificilă aplicarea dreptului Uniunii trebuie analizat ținând cont de locul pe care respectiva prevedere îl ocupă în cadrul procedurii în ansamblul său, de modul în care se derulează și de particularitățile acesteia în fața diverselor instanțe naționale (Hotărârea Banco Español de Crédito, citată anterior, pct.49).

În speță, reiese din dosarul prezentat Curții că, în sensul art. 695 din Codul de procedură civilă, în procedurile de executare ipotecară, contestația debitorului urmărit nu este admisibilă decât dacă se întemeiază pe încetarea garanției sau stingerea obligației de garantare, pe o eroare săvârșită cu ocazia determinării sumei exigibile, atunci când creanța garantată constă în soldul care determină închiderea unui cont între creditorul urmărit și debitorul urmărit, ori pe existența unei alte ipotece sau garanții înscrise anterior sarcinii care stă la baza declanșării procedurii.

Conform art. 698 din Codul de procedură civilă, orice alte acțiuni care pot fi formulate de debitor, inclusiv cele care privesc anularea titlului executoriu ori scadența, caracterul cert, stingerea sau cuantumul datoriei, se soluționează în cadrul unei proceduri corespunzătoare acelor motive, fără a avea drept efect suspendarea sau împiedicarea procedurii

de executare prevăzute de capitolul respectiv.

În plus, în temeiul art. 131 din Legea privind contractul de ipotecă, înscrierea preventivă a cererii de anulare a unei ipoteci sau alte înscrieri care nu sunt întemeiate pe unul dintre cazurile care pot determina suspendarea executării se anulează în temeiul ordonanței de anulare prevăzute la art. 133 din legea menționată, cu condiția ca ele să fie ulterioare notei marginale care constată eliberarea certificatului de sarcini.

Or, din aceste indicații reiese că, în sistemul procedural spaniol, adjudecarea finală a unui imobil ipotecat de către un terț dobândește întotdeauna un caracter ireversibil, chiar în cazul în care caracterul abuziv al clauzei atacate de consumator în fața instanței de fond determină nulitatea procedurii de executare ipotecară, cu excepția ipotezei în care consumatorul menționat a efectuat o înscriere preventivă a cererii de anulare a ipoteci înainte efectuării notei marginale menționate.

În această privință, este important totuși să se constate că, ținând seama de desfășurarea și de particularitățile procedurii de executare ipotecară în discuție în litigiul principal, o asemenea ipoteză trebuie considerată ca fiind îndepărtată, întrucât există riscul deloc neglijabil ca consumatorul vizat să nu efectueze înscrierea preventivă menționată în termenele prevăzute în acest sens, fie din cauza caracterului extrem de rapid al procedurii de executare în discuție, fie pentru că nu își cunoaște drepturile sau nu sesizează exact conținutul acestora (a se vedea în acest sens Hotărârea Banco Español de Crédito, citată anterior, pct. 54).

Trebuie să se constate, așadar, că un asemenea regim procedural, întrucât instituie imposibilitatea instanței de fond, în fața căreia consumatorul a introdus o cerere în care invocă caracterul abuziv

al unei clauze contractuale care constituie temeiul titlului executoriu, de a adopta măsuri provizorii care să poată să suspende sau să împiedice procedura de executare ipotecară, atunci când adoptarea unor asemenea măsuri se dovedește necesară pentru garantarea deplinei eficacități a deciziei sale finale, este de natură să aducă atingere efectivității protecției urmărite de directivă (a se vedea în acest sens Hotărârea din 13 martie 2007, Unibet, C-432/05, Rep., p. I-2271, pct. 77).

Astfel, după cum a subliniat și avocatul general la pct. 50 din concluzii, în lipsa acestei posibilități, în toate cazurile în care, precum în cauza principală, executarea imobiliară a bunului ipotecat se efectuează înaintea pronunțării deciziei instanței de fond prin care se declară caracterul abuziv al clauzei contractuale aflate la originea ipoteci și, prin urmare, nulitatea procedurii de executare, această decizie nu ar permite să garanteze consumatorului respectiv decât o protecție *a posteriori*, de natură exclusiv financiară, care s-ar dovedi incompletă și insuficientă și nu ar constitui un mijloc nici adecvat, nici eficient pentru a preveni utilizarea acestor clauze în continuare, contrar prevederilor art. 7 alin. (1) din Directiva 93/13.

Situația este aceeași *a fortiori* atunci când, precum în cauza principală, bunul care face obiectul garanției ipotecare este locuința consumatorului prejudiciat și a familiei sale, întrucât acest mecanism de protecție a consumatorilor limitat la plata unor despăgubiri nu permite împiedicarea pierderii definitive și ireversibile a locuinței respective.

Astfel cum a subliniat și instanța de trimitere, ar fi suficient ca vânzătorii sau furnizorii să inițieze, dacă sunt îndeplinite condițiile în acest sens, o asemenea procedură de executare ipotecară pentru a-i lipsi, în esență, pe consumatori de posibilitatea de a beneficia de protecția

pe care directiva urmărește să o asigure, ceea ce ar fi contrar și jurisprudenței Curții potrivit căreia specificitatea procedurilor jurisdicționale care se desfășoară în cadrul dreptului național între vânzători sau furnizori și consumatori nu poate constitui un element de natură să afecteze protecția juridică de care trebuie să beneficieze aceștia din urmă în temeiul dispozițiilor acestei directive (a se vedea în acest sens Hotărârea Banco Español de Crédito, citată anterior, pct.55).

În aceste condiții, trebuie să se constate că reglementarea spaniolă în discuție în litigiul principal nu este conformă cu principiul efectivității, întrucât face imposibilă sau excesiv de dificilă, în cadrul procedurilor de executare ipotecară inițiate de vânzători sau de furnizori în care consumatorii sunt debitori urmăriți, aplicarea protecției pe care directiva urmărește să o confere acestora din urmă.

În lumina acestor considerații, trebuie să se răspundă la prima întrebare că directiva trebuie interpretată în sensul că se opune reglementării unui stat membru, precum cea în discuție în litigiul principal, care, în condițiile în care nu prevede, în cadrul unei proceduri de executare ipotecară, motive de contestație întemeiate pe caracterul abuziv al unei clauze contractuale care constituie temeiul titlului executoriu, nu permite instanței sesizate cu procedura de fond, competentă să aprecieze caracterul abuziv al unei asemenea clauze, să adopte măsuri provizorii, printre care în special suspendarea procedurii de executare menționate, atunci când adoptarea acestor măsuri este necesară pentru garantarea deplinei eficacități a deciziei sale finale.

Cu privire la a doua întrebare

Prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța de trimitere urmărește, în esență, să obțină precizări referitoare la elementele constitutive ale noțiunii „clauză abuzivă”, din perspectiva art. 3

alin. (1) și (3) din directivă, precum și a anexei la aceasta, pentru a aprecia caracterul abuziv sau neabuziv al clauzelor care fac obiectul litigiului principal și care se referă la exigibilitatea anticipată în contractele de lungă durată, precum și la acordul privind cuantificarea datoriei restante.

În această privință, trebuie precizat că, potrivit unei jurisprudențe constante, competența Curții în materie privește interpretarea noțiunii „clauză abuzivă”, menționată la art. 3 alin.(1) din directivă și în anexa la aceasta, precum și criteriile pe care instanța națională poate sau trebuie să le aplice la examinarea unei clauze contractuale în raport cu dispozițiile directivei, avându-se în vedere că este de competența instanței menționate să se pronunțe, ținând cont de aceste criterii, asupra calificării concrete a unei clauze contractuale specifice în funcție de împrejurările proprii fiecărei spețe. Rezultă că Curtea trebuie să se limiteze la a oferi instanței de trimitere indicații de care aceasta din urmă trebuie să țină seama pentru a aprecia caracterul abuziv al clauzei în discuție (a se vedea Hotărârea din 26 aprilie 2012, Invitel, C-472/10, nepublicată încă în Repertoriu, pct.22 și jurisprudența citată).

În aceste condiții, este important să se arate că, referindu-se la noțiunile de bună-credință și de dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului, art. 3 alin. (1) din directiva menționată nu definește decât în mod abstract elementele care conferă caracter abuziv unei clauze contractuale care nu a făcut obiectul unei negocieri individuale (a se vedea Hotărârea din 1 aprilie 2004, Freiburger Kommunalbauten, C-237/02, Rec., p. I-3403, pct. 19, și Hotărârea Pannon GSM, citată anterior, pct.37).

Or, astfel cum a arătat avocatul general la pct. 71 din concluzii, pentru a ști dacă o clauză provoacă un „dezechilibru

libru semnificativ” între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului, trebuie să se țină seama în special de normele aplicabile în dreptul național în lipsa unui acord între părți în acest sens. Instanța națională va putea evalua, prin intermediul unei asemenea analize comparative, dacă și, eventual, în ce măsură contractul îl plasează pe consumator într-o situație juridică mai puțin favorabilă în raport cu cea prevăzută de dreptul național în vigoare. De asemenea, este relevant în acest scop să se procedeze la o examinare a situației juridice în care se găsește consumatorul menționat având în vedere mijloacele de care dispune, potrivit reglementării naționale, pentru a face să înceteze utilizarea clauzelor abuzive.

În ceea ce privește împrejurările în care un asemenea dezechilibru este creat „în contradicție cu cerința de bunăcredință”, este important să se constate că, având în vedere al șaisprezecelea considerent al directivei și astfel cum a subliniat, în esență, avocatul general la pct. 74 din concluzii, instanța națională trebuie să verifice în acest scop dacă vânzătorul sau furnizorul, acționând în mod corect și echitabil față de consumator, se putea aștepta în mod rezonabil ca acesta din urmă să accepte o asemenea clauză în urma unei negocieri individuale.

În acest sens, trebuie amintit că anexa la care face trimitere art. 3 alin.(3) din directivă nu conține decât o listă orientativă și neexhaustivă a clauzelor care pot fi considerate abuzive (a se vedea Hotărârea Invitel, citată anterior, pct.25 și jurisprudența citată).

În plus, potrivit art. 4 alin. (1) din directivă, caracterul abuziv al unei clauze contractuale trebuie apreciat luându-se în considerare natura bunurilor sau a serviciilor pentru care s-a încheiat contractul și raportându-se, în momentul

încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului (Hotărârile citate anterior Pannon GSM, punctul 39, și VB Pénzügyi Lízing, pct. 42). Din această perspectivă, rezultă că trebuie apreciate și consecințele pe care clauza menționată le poate avea în cadrul dreptului aplicabil contractului, ceea ce implică o examinare a sistemului juridic național (a se vedea Hotărârea Freiburger Kommunalbauten, citată anterior, pct.21, și Ordonanța din 16 noiembrie 2010, Pohotovost', C-76/10, Rep., p. I-11557, pct.59).

Juzgado Mercantil de lo n° 3 de Barcelona are sarcina să aprecieze în lumina acestor criterii caracterul abuziv al clauzelor la care se referă cea de a doua întrebare adresată.

Mai precis, în ceea ce privește, mai întâi, clauza referitoare la exigibilitatea anticipată în contractele de lungă durată pentru încălcarea de către debitor a obligațiilor sale pe o perioadă limitată, instanța de trimitere are sarcina de a verifica în special, astfel cum a arătat avocatul general la pct.77 și 78 din concluzii, dacă posibilitatea vânzătorului sau a furnizorului de a declara exigibil tot împrumutul depinde de neexecutarea de către consumator a unei obligații care prezintă un caracter esențial în cadrul raportului contractual în cauză, dacă această posibilitate este prevăzută pentru situațiile în care o asemenea neexecutare prezintă un caracter suficient de grav în raport cu durata și cu suma împrumutată, dacă posibilitatea respectivă derogă de la normele aplicabile în materie și dacă dreptul național prevede mijloace adecvate și eficiente care să permită consumatorului supus aplicării unei asemenea clauze să remedieze efectele respectivei exigibilități a împrumutului.

Apoi, în ceea ce privește clauza referitoare la stabilirea unor dobânzi de întârziere, trebuie amintit că, în lumina pct.1 lit.(e) din anexa la directivă

coroborat cu dispozițiile art. 3 alin.(1) și ale art. 4 alin. (1) din directivă, instanța de trimitere va trebui să verifice în special, astfel cum a subliniat avocatul general la pct.85-87 din concluzii, pe de o parte, normele naționale care sunt aplicabile între părți, în ipoteza în care nu a fost convenit niciun acord în acest sens în contractul în cauză sau în diferite contracte de acest tip încheiate cu consumatorii, și, pe de altă parte, nivelul ratei dobânzii de întârziere stabilit, prin raportare la rata dobânzii legale, pentru a verifica dacă el este de natură să garanteze realizarea obiectivelor pe care le urmărește în statul membru vizat și nu depășește ceea ce este necesar pentru a le atinge.

În sfârșit, în ceea ce privește clauza referitoare la stabilirea unilaterală de către împrumutător a cuantumului datoriei neplătite, legată de posibilitatea de începere a procedurii de executare ipotecară, este necesar să se constate că, ținând seama de pct. 1 lit. (q) din anexa la directivă, precum și de criteriile care figurează la art. 3 alin.(1) și la art. 4 alin. (1) din aceasta, instanța de trimitere va trebui în special să aprecieze dacă și, eventual, în ce măsură clauza în discuție derogă de la normele aplicabile în lipsa unui acord între părți, în așa fel încât să facă mai dificile pentru consumator, având în vedere mijloacele procedurale de care dispune, accesul la justiție și exercitarea dreptului său la apărare.

4. Publicul trebuie să aibă acces la o decizie de urbanism privind construirea unei instalații având consecințe importante asupra mediului. Protecția secretului comercial nu poate fi invocată pentru a refuza acest acces (CJ, Marea Cameră, hotărârea din 15.01.2013, cauza C-416/10, Jozef Križan și alții/Slovenská inšpekcia životného prostredia, nepublicată încă în Rep.)

Prin hotărârea pronunțată la data de 15.01.2013, Curtea de Justiție (Marea Cameră) a soluționat trimiterea preliminară formulată de Najvyšší súd Slovenskej republiky (Slovacia) privind preponderent chestiuni legate de dreptul european al mediului³⁵⁶. Această trimitere a fost formulată în cadrul unui litigiu între domnul Križan și alți 43 de reclamânți persoane fizice, locuitori ai orașului Pezinok, precum și Mesto Pezinok (municipalitatea orașului Pezinok), pe de o parte, și Slovenská inšpekcia životného prostredia (Inspekția Mediului din Slovacia, denumită în continuare „inšpekcia”), pe de altă parte, privind legalitatea unor decizii ale autorității administrative prin care au fost autorizate construirea și exploatarea de către Ekologická skládka as (denumită în continuare „Ekologická skládka”), intervenientă în litigiul principal, a unui depozit de deșeuri.

³⁵⁶ Cererea de decizie preliminară a privit interpretarea Convenției privind accesul la informații, participarea publicului la luarea deciziilor și accesul la justiție în probleme de mediu, semnată la Aarhus la 25 iunie 1998 și aprobată în numele Comunității Europene prin Decizia 2005/370/CE a Consiliului din 17 februarie 2005 (JO L 124, p. 1, Ediție specială, 15/vol. 14, p. 201, denumită în continuare „Convenția de la Aarhus”), a articolului 191 alineatele (1) și (2) TFUE și a articolului 267 TFUE, a Directivei 85/337/CEE a Consiliului din 27 iunie 1985 privind evaluarea efectelor anumitor proiecte publice și private asupra mediului (JO L 175, p. 40, Ediție specială, 15/vol. 1, p. 174),

astfel cum a fost modificată prin Directiva 2003/35/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 26 mai 2003 (JO L 156, p. 17, Ediție specială, 15/vol. 10, p. 8, denumită în continuare „Directiva 85/337”), precum și a Directivei 96/61/CE a Consiliului din 24 septembrie 1996 privind prevenirea și controlul integrat al poluării (JO L 257, p. 26, Ediție specială, 15/vol. 3, p. 183), astfel cum a fost modificată prin Regulamentul (CE) nr. 166/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 18 ianuarie 2006 (JO L 33, p. 1, Ediție specială, 15/vol. 15, p. 212, denumită în continuare „Directiva 96/61”).

În urma unei proceduri administrative începute în 1997, municipalitatea orașului Pezinok a autorizat, la cererea Ekologická skládka, amplasarea unui depozit de deșeuri la data de 30.11.2006. În urma cererii de acordare a unei autorizații integrate prezentate la 25 septembrie 2007 de Ekologická skládka, Inspectoratul de Mediu din Slovacia, Autoritatea de inspecție a mediului din Bratislava a inițiat o procedură integrată în temeiul actului de transpunere a Directivei 96/61. La 17 octombrie 2007, aceasta a publicat cererea respectivă, stabilind un termen de 30 de zile pentru depunerea observațiilor de către public și de către serviciile statului implicate. Reclamanții din litigiul principal au invocat caracterul incomplet al cererii de acordare a unei autorizații integrate prezentate de Ekologická skládka, dat fiind că nu cuprindea decizia de urbanism privind amplasarea depozitului de deșeuri. Autoritatea de inspecție a mediului din Bratislava a suspendat procedura integrată la 26 noiembrie 2007 și a solicitat comunicarea acestei decizii. La 27 decembrie 2007, Ekologická skládka a transmis decizia menționată indicând că o considera un document acoperit de secretul comercial. Pe baza acestei indicații, Autoritatea de inspecție a mediului din Bratislava nu a pus documentul în cauză la dispoziția reclamanților din litigiul principal, iar la 22 ianuarie 2008, a acordat autorizația integrată pentru construirea depozitului de deșeuri. Reclamanții au contestat această decizie la Inspekția Mediului din Slovacia, care a decis publicarea deciziei de urbanism, însă a respins contestația.

Reclamanții s-au adresat Krajský súd Bratislava (Curtea Regională din Bratislava), care a respins acțiunea, la 4 decembrie 2008. Najvyšší súd Slovenskej republiky (Curtea Supremă a Republicii Slovacie) a suspendat executarea autorizației integrate, prin ordonanța din 6 aprilie 2009, a admis apelul reclaman-

ților și a anulat decizia Autorității de inspecție a mediului din Bratislava privind acordarea autorizației integrate pentru construirea depozitului de deșeuri, pe motiv că autoritățile competente nu au respectat normele care reglementează participarea publicului interesat la procedura integrată și nu au evaluat în mod suficient efectele asupra mediului ale construirii depozitului de deșeuri. Prin hotărârea din 27 mai 2010, Curtea Constituțională a Republicii Slovacie, sesizată fiind de Ekologická skládka, a constatat că instanța supremă a încălcat dreptul la protecție jurisdicțională, dreptul de proprietate și dreptul la exercitarea netulburată a folosinței bunului său ale acesteia, precum și faptul că instanța și-a depășit limitele competenței examinând legalitatea procedurii și a deciziei de evaluare a efectelor asupra mediului în condițiile în care reclamanții nu le contestaseră și nu era competentă să se pronunțe în privința acestora. Curtea Constituțională a anulat ordonanța privind măsura provizorie și hotărârea pe fond pronunțată de instanța supremă și a retrimis cauza spre judecată acesteia. Curtea Supremă, căreia participanții la procedură îi învederaseră că trebuie să urmeze hotărârea Curții Constituționale, manifestându-și în continuare îndoiala privind compatibilitatea cu dreptul Uniunii a procedurii de acordare a autorizației integrate, a decis să suspende judecata și să adreseze mai multe întrebări Curții de Justiție. Acestea au vizat, în principal, posibilitatea unei instanțe de a sesiza CJUE cu privire la o chestiune în privința căreia modul de soluționare i-a fost practic trasat de instanța superioară; dacă Directiva 96/61 impune ca publicul interesat să aibă acces încă de la începutul procedurii de autorizare la o decizie de urbanism referitoare la amplasarea viitoareii instalații; dacă efectele unei autorizații pot fi suspendate temporar de către instanța sau organismul competent în așteptarea

deciziei definitive, precum și dacă o hotărâre judecătorească care anulează o autorizație acordată cu nerespectarea Directivei 96/61 poate constitui o atingere nejustificată a dreptului de proprietate.

În *privața primei întrebări*, Curtea a arătat că împrejurarea potrivit căreia părțile din litigiul principal nu au invocat în fața instanței de trimitere o problemă de drept al Uniunii, nu se opune posibilității acesteia de a sesiza Curtea. În al doilea rând, o normă de drept național în temeiul căreia aprecierile unei instanțe superioare sunt obligatorii pentru o altă instanță națională nu poate retrace acestei din urmă instanțe posibilitatea de a sesiza Curtea cu întrebări privitoare la interpretarea dreptului Uniunii care face obiectul acestor aprecieri juridice. Instanța națională este obligată să urmeze interpretarea dispozițiilor în cauză dată de Curte și, dacă este cazul, trebuie să înlăture aprecierile instanței superioare în situația în care, având în vedere interpretarea menționată, consideră că acestea nu sunt conforme cu dreptul Uniunii. Aceste principii sunt valabile inclusiv în situația în care instanța superioară este cea constituțională, deoarece normele de drept național, fie ele chiar de natură constituțională, nu pot aduce atingere unității și eficacității dreptului Uniunii. Posibilitatea sesizării instanței constituționale cu o cale de atac îndreptată împotriva deciziilor unei instanțe naționale, cale de atac limitată la examinarea unei eventuale încălcări a drepturilor și a libertăților garantate de Constituția națională sau de o convenție internațională, nu poate constitui un temei pentru a se considera că această instanță națională nu poate fi calificată drept instanță ale cărei decizii nu sunt supuse vreunei căi de atac în dreptul intern în sensul articolului 267 al treilea paragraf TFUE.

Referitor la cea de-a doua întrebare preliminară, Curtea a subliniat că

participarea publicului la procedura de acordare a unei autorizații integrate impune comunicarea către public, printre altele, a detaliilor privind autoritățile de la care pot fi obținute informații relevante, precum și precizarea momentului și a locului în care aceste informații vor fi puse la dispoziția publicului. Publicul interesat trebuie să poată avea acces la toate informațiile relevante pentru un proces decizional referitor la autorizarea activităților în privința cărora se aplică Directiva 96/61. Publicul interesat trebuie să dispună de toate informațiile relevante încă din etapa procedurii administrative, înainte de adoptarea unei prime decizii, în măsura în care aceste informații sunt disponibile la data la care se desfășoară această fază a procedurii. Totuși, dreptul Uniunii nu se opune posibilității ca un refuz nejustificat de punere la dispoziția publicului interesat a unei decizii de urbanism, precum cea în discuție în litigiul principal, în cursul procedurii administrative desfășurate în primă instanță să fie regularizat în cursul procedurii administrative desfășurate în a doua instanță, cu condiția ca toate opțiunile și soluțiile să fie încă posibile și ca regularizarea în această etapă a procedurii să îi mai permită publicului interesat să aibă o influență reală asupra rezultatului procesului decizional, aspecte care trebuie verificate de instanța națională.

Decizia de urbanism privind amplasarea instalației în discuție în litigiul principal constituie una dintre măsurile pe baza cărora va fi luată decizia finală de a autoriza sau de a nu autoriza această instalație și că aceasta cuprinde informații referitoare la efectele proiectului asupra mediului, la condițiile impuse operatorului pentru a limita aceste efecte, la obiecțiile ridicate de părțile la procedura de urbanism și la motivele care au determinat alegerile făcute de autoritatea competentă pentru a elibera această decizie de urbanism. În plus, normele naționale

aplicabile impun ca această decizie să fie anexată la cererea de autorizare adresată autorității competente. statele membre pot prevedea respingerea unei cereri de informații atunci când dezvăluirea lor ar afecta în mod negativ confidențialitatea informațiilor comerciale sau industriale, în cazul în care legislația internă sau dreptul Uniunii prevede o astfel de confidențialitate în vederea protejării unui interes economic legitim. Cu toate acestea, ipoteza de mai sus nu se poate aplica în cazul deciziei prin care o autoritate publică autorizează, prin raportare la normele de urbanism aplicabile, amplasarea unei instalații care se încadrează în domeniul de aplicare al acestei directive.

În privința celei de-a treia întrebări preliminară, Curtea a hotărât că Directiva 85/337 nu se aplica litigiului de fond, deoarece cererea de autotiyare a proiectului deposit de deșeuri a fost introdusă anterior datei de la care a expirat termenul de transpunere al directivei.

În al patrulea rând, Curtea și-a reiterat jurisprudența, potrivit căreia instanța națională sesizată cu un litigiu căruia i se aplică dreptul Uniunii trebuie să fie în măsură să încuviințeze măsuri provizorii pentru a garanta deplina eficacitate a hotărârii judecătorești ce se va pronunța cu privire la existența drepturilor invocate în temeiul dreptului Uniunii. Necesitatea de a garanta efectivitatea dreptului de a exercita o cale de atac prevăzută la articolul 15a din Directiva 96/61 menționat impune ca membrii publicului interesat să aibă dreptul să solicite instanței sau organismului competent independent și imparțial să adopte măsuri provizorii de natură să prevină poluarea, inclusiv, dacă este cazul, prin suspendarea temporară a autorizației contestate.

Referitor la *ultima întrebare preliminară*, Curtea a și-a exprimat concepția privind dreptul de proprietate, ca nefiind o prerogativă absolută, ci un drept al cărui

exercițiu poate fi limitat, cu condiția ca limitările să răspundă efectiv unor obiective de interes general și să nu constituie, din perspectiva obiectivului urmărit, o intervenție excesivă și intolerabilă care ar aduce atingere chiar substanței dreptului. Or, protecția mediului figurează printre aceste obiective și poate, așadar, să justifice o limitare a folosinței dreptului de proprietate. O decizie a unei instanțe naționale, adoptată în cadrul unei proceduri naționale care pune în aplicare obligațiile ce rezultă din articolul 15a din Directiva 96/61 și din articolul 9 alineatele (2) și (4) din Convenția de la Aarhus, care anulează o autorizație acordată cu încălcarea dispozițiilor directivei menționate nu poate constitui, în sine, o atingere nejustificată adusă dreptului de proprietate al operatorului unei instalații, consacrat prin articolul 17 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene.

Notă de jud. Anamaria Groza:

Hotărârea de mai sus a Curții de Justiție este relevantă pentru judecătorul român, dincolo de problemele de mediu soluționate, *prin precizarea posibilității/ obligației de a formula trimiteri preliminare în baza art. 267 TFUE, în situația trimiterii cu rejudecare a cauzei*. În general, problemele de drept asupra cărora instanțele de control judiciar se pronunță sunt obligatorii, sub aspectul rezolvării, pentru instanțele la care se retrimite cauza, după desființarea hotărârilor pronunțate de acestea. În baza art. 474 alin. 3 Cod procedură civilă, *dezlegarea dată problemelor de drept de către instanța de apel*, precum și necesitatea administrării unor probe sunt obligatorii pentru judecătorii fondului. Potrivit art. 495 din Cod procedură civilă, în caz de casare, *hotărârile instanței de recurs asupra problemelor de drept dezlegate sunt obligatorii pentru instanța care judecă fondul*, iar după casare, instanța de fond va judeca din nou, în *limitele*

casării și ținând seama de toate motivele invocate înaintea instanței a cărei hotărâre a fost casată. Dispozițiile de mai sus sunt evident justificabile într-un sistem de drept care trebuie să tindă la coerență și omogenitate, sub aspectul soluțiilor date de instanțe. Totuși, aceste dispoziții trebuie corelate cu jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene, potrivit căreia *o normă de drept național în temeiul căreia aprecierile juridice ale unei instanțe superioare sunt obligatorii pentru o altă instanță națională nu poate retrage acestei din urmă instanțe posibilitatea de a formula trimiteri preliminare, cu privire la normele de drept european care au făcut obiectul acestor aprecieri juridice; instanța având inclusiv obligația de a recurge la acest mecanism dacă soluționează în ultim grad de jurisdicție*. Dreptul român nu prevede posibilitatea controlului Curții Constituționale în privința pretensei neconformități a unor hotărâri judecătorești pronunțate de instanțe care judecă în ultim grad, cu Constituția. Totuși, regula de mai sus își poate găsi aplicabilitate în situația în care, soluționând o excepție de neconstituționalitate, formulată în cadrul unui litigiu *pendite*, Curtea face aprecieri cu privire la norme de drept european.

Hotărârea *Križan* nu inaugurează această orientare jurisprudțială, ci o confirmă atât sub aspect general, cât și în privința raporturilor dintre instanțele de drept comun și Curțile constituționale. Curtea se pronunțase anterior în spețele *Elchinov*³⁵⁷, *Landtová*³⁵⁸, *Melki* și *Abdeli*³⁵⁹ sau *Cartesio*³⁶⁰.

Jurisprudența de mai sus se justifică prin necesitatea de a garanta *supremația* și *efectul util* al dreptului european, inclusiv în concurs cu norme constituționale, principii care încadrează puternic *autonomia procedurală națională*. Potrivit principiului efectivității, autoritățile jurisdicționale din statele membre sunt obligate să adopte toate măsurile necesare pentru a da efectul corespunzător dreptului Uniunii³⁶¹. Dreptul european devine efectiv prin intermediul organelor și procedurilor naționale. Statele membre determină instituțiile legislative, administrative sau/și jurisdicționale competente să aplice dreptul Uniunii, precum și normele procedurale și parțial materiale care urmează să fie utilizate în scopul valorificării drepturilor care rezultă în beneficiul justițiabililor. Suntem în prezența unei obligații complexe, de rezultat, în sarcina statelor membre, care derivă din obligația generală de cooperare loială și a cărei nerespectare poate determina angajarea răspunderii juridice a statului în temeiul articolului 258 TFUE. Componenta instituțională a acestui principiu este completă³⁶², pe când autonomia procedurală este condiționată de principiul efectului util al dreptului Uniunii. Prin urmare, *normele de procedură naționale nu trebuie să facă imposibilă sau extrem de dificilă exercitarea în concret a drepturilor care rezultă din dreptul european*. "O sinteză a jurisprudenței arată că, în vreme ce principiul autonomiei și competenței naționale în materia căilor procedurale și reparatorii rămâne important, cerințele echivalenței și efectivității reprezintă instrumente

³⁵⁷ Hotărârea din 5 octombrie 2010, C-173/09, Rep., p. I-8889.

³⁵⁸ Hotărârea din 22 iunie 2011, C-399/09, Rep., p. I-05573.

³⁵⁹ Hotărârea din 22 iunie 2010, cauzele conexe C-188/10 și C-189/10, Rep., p. I-05667.

³⁶⁰ Hotărârea din 16 decembrie 2008, C-210/06, Rep., p. I-9641.

³⁶¹ CJCE, Simmenthal, 9 martie 1978, cauza 106/77, ECR 1978, p. 629.

³⁶² "Atunci când dispozițiile tratatului sau ale regulamentelor recunosc competențe statelor membre sau le impun obligații în scopul aplicării dreptului comunitar, problema de a ști în ce mod exercițiul acestor competențe și executarea acestor obligații poate fi încredințat de statele membre anumitor organe determinate ține doar de sistemul constituțional al fiecărui stat membru" (CJCE, International Fruit Company, 15 decembrie 1971, cauzele 51-54/71, ECR 1971, p. 1116).

principale puternice, care determină instanțele naționale să întreprindă o evaluare de la caz la caz a regulilor naționale”³⁶³.

Prin Concluziile sale, Avocatul general a subliniat că teza contrară (respectiv, retragerea dreptului instanțelor de rang inferior de a sesiza Curtea de Justiție) ar fi putut conduce la formarea unei jurisprudențe naționale care să nu corespundă cu dispozițiile dreptului european³⁶⁴.

Pe de altă parte, regula de mai sus decurge și din modul în care Curtea își percepe rolul; în calitate de adevărată jurisdicție europeană supremă, încă în «faza de construcție», aceasta permite accesul direct al instanțelor naționale indiferent de poziția în sistemul intern, fără filtre ierarhice sau remedii naționale. Dacă este înțelept sau nu, mai ales pe termen lung, poate constitui subiect de dezbatere, însă nu este nicio îndoială că sistemul și politica sa sunt orientate în această direcție”³⁶⁵.

În doctrină³⁶⁶, s-a observat că actuala procedură de soluționare a trimerilor preliminare se poate dovedi deficitară în situațiile în care Curtea este sesizată de instanțe de rang inferior, care nu împărtășesc aceeași opinie juridică privind interpretarea dreptului european cu instanțele de control judiciar și decid să se adreseze Curții, în ciuda caracterului obligatoriu al hotărârii instanței superioare. *Deficiențele rezultă din absența posibilității, pentru instanțele superioare, de a depune observații în atenția Curții, prin care să își susțină propriile aprecieri.* Aceste deficiențe au condus, de pildă, la un adevărat conflict între Curtea Constituțională din Cehia și Curtea de Justiție în

Landtová. În timp ce Curtea de Justiție a restituit observațiile depuse de Curtea constituțională cehă, aceasta a refuzat să urmeze hotărârea CJ în spețele similare ulterioare. În prezent, instanțele superioare își pot face auzit punctul de vedere doar prin depunerea unor observații în atenția agentului guvernamental și doar în măsura în care acesta și le însușește, ori prin alte mijloace informale.

Un alt efect al jurisprudenței *Elchinov, Landtova, Melki și Abdeli, Kri•an* este incertitudinea pe care justițiabilul aflat în situația *Ekologická* din prezentarea de mai sus o resimte în privința mecanismelor propriului său sistem de drept. Acești justițiabili înțeleg, în cele din urmă, că interpretarea dreptului european ține îndeosebi de competențele Curții de Justiție și că o instanță de rang inferior poate să o sesizeze pe aceasta, în ciuda normelor și practicii de drept intern.

5. O clauză atributivă de competență inserată într-un contract de vânzare-cumpărare al unui bun dintre un fabricant și un cumpărător, nu poate fi opusă subdobânditorului bunului decât dacă acesta și-a exprimat consimțământul privind respectiva clauză (CJ, Camera întâi, hotărârea din 7 februarie 2013, cauza C-543/10, Refcomp SpA împotriva Axa Corporate Solutions Assurance SA, Axa France IARD, Emerson Network, Climaveneta SpA, încă nepublicată în Rep.)

Soluționând o trimitere preliminară formulată de Cour de Cassation (Franța), Curtea de Justiție a precizat domeniul de aplicare al art. 23 din Regulamentul 44/

³⁶³ P. Craig, G. de Búrca, Dreptul Uniunii Europene, Comentarii, jurisprudență și doctrină, edit. a IV-a, Edit. Hamangiu, București, 2009, p. 382.

³⁶⁴ Concluziile Avocatului general Juliane Kokott prezentate la 19 aprilie 2012, punctul 57.

³⁶⁵ M. Bobek, Of Feasibility and Silent Elephants: The Legitimacy of the Court of Justice Through the Eyes of National Courts, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2129683 [ultima accesare: 15.06.2013].

³⁶⁶ M. Bobek, cit. supra.

2001³⁶⁷. Cererea a fost formulată în cadrul unui litigiu dintre Refcomp SpA (denumită în continuare „Refcomp”), pe de o parte, și Axa Corporate Solutions Assurance SA (denumită în continuare „Axa Corporate”), Axa France IARD, Emerson Network (denumită în continuare „Emerson”) și Climaveneta SpA (denumită în continuare „Climaveneta”), pe de altă parte, privind constatarea de către instanțele franceze a răspunderii reclamantei din litigiul principal în calitate de fabricant.

Societatea Doumer a cumpărat de la societatea Liebert, în ale cărei drepturi s-a subrogat societatea Emerson, grupuri de climatizare pe care le-a folosit în cursul unor lucrări de renovare. Compresoarele acestor grupuri au prezentat un defect de fabricație, care a antrenat disfuncționalități în sistemul de climatizare. Compresoarele au fost fabricate de societatea Refcomp și ambalate de societatea Climaveneta, ambele cu sediul în Italia. Subrogându-se în drepturile Doumer, pe care a despăgubit-o, Axa Corporate a chemat în judecată Refcomp, Climaveneta și Emerson la tribunal de grande instance de Paris (Tribunalul de Mare Instanță Paris), pentru a solicita obligarea

acestora *in solidum* la rambursarea prejudiciului suferit.

Refcomp a contestat competența tribunal de grande instance de Paris, invocând o clauză atributivă de competență în favoarea instanțelor italiene inclusă în contractul încheiat între aceasta și Climaveneta. Instanțele de fond și apel au respins excepția de necompetență invocată, însă, în urma recursului introdus de Refcomp pe rolul Cour de Cassation, aceasta a decis să suspende judecata și să întrebe CJUE dacă o clauză atributivă de competență convenită, într-un lanț de contracte la nivel comunitar, între un fabricant al unui bun și un cumpărător, în temeiul articolului 23 din regulament, produce efecte în privința subdobânditorului și, în caz afirmativ, în ce condiții, pe de o parte, iar pe de altă parte, dacă o asemenea clauză produce efecte în privința subdobânditorului și a asiguraților subrogați în drepturile acestuia, deși articolul 5 punctul 1 din regulament nu se aplică acțiunii subdobânditorului împotriva fabricantului, astfel cum a statuat Curtea în hotărârea din 17 iunie 1992, Handte, C-26/91, Rec., p. I-3967?

Cu titlu prealabil, Curtea a precizat că noțiunea de „lanț de contracte la nivel

³⁶⁷ (1) Dacă părțile, dintre care cel puțin una își are domiciliul pe teritoriul unui stat membru, au convenit că instanța sau instanțele dintr-un stat membru urmează să fie competente pentru soluționarea litigiului ce a survenit sau poate surveni în legătură cu un raport juridic determinat, competența revine acelei instanțe sau instanțelor respective. Această competență este exclusivă, cu excepția unei convenții contrare a părților. Convenția atributivă de competență se încheie:

(a) în scris ori verbal cu confirmare scrisă sau

(b) într-o formă conformă cu obiceiurile statornicite între părți sau

(c) în comerțul internațional, într-o formă conformă cu uzanța cu care părțile sunt sau ar trebui să fie la curent și care, în cadrul acestui tip de comerț, este cunoscută pe larg și respectată cu regularitate de către părțile la contractele de tipul pe care îl implică domeniul comercial respectiv.

(1) Orice comunicare sub formă electronică ce permite consemnarea durabilă a convenției este

considerată ca fiind „în scris”.

(2) Dacă o astfel de convenție a fost încheiată între părți, dintre care nici una nu are domiciliul pe teritoriul unui stat membru, instanțele din alte state membre nu au competență în privința litigiilor lor dacă instanța sau instanțele desemnate nu și-au declinat competența.

(3) Instanța sau instanțele dintr-un stat membru cărora printr-un act constitutiv al unui *trust* li s-a atribuit competență au competență exclusivă în orice acțiune introdusă împotriva unui fondator, *trustee* sau beneficiar al unui *trust* dacă în cauză sunt relațiile dintre aceste persoane sau drepturile ori obligațiile acestora în cadrul *trustului*.

(4) Convențiile atributive de competență, precum și stipulațiile similare din actele constitutive ale unui *trust* nu au efect juridic dacă sunt contrare dispozițiilor articolelor 13, 17 sau 21 ori dacă instanțele de la competența cărora acestea derogă au competență exclusivă în temeiul articolului 22”.

comunitar” desemnează o *succesiune de contracte translativ de proprietate care au fost încheiate între operatori economici stabiliți în diferite state membre ale Uniunii Europene*. Observând că cel puțin o parte își are sediul pe teritoriul unui stat membru, că unei instanțe aparținând sistemului judiciar al unui stat membru i-a fost atribuită competența printr-o clauză exclusivă, precum și caracterul internațional al raportului juridic din litigiul principal, Curtea a concluzionat că art. 23 din Regulament era aplicabil situației de fapt din litigiul principal.

În al doilea rând, Curtea a subliniat că termenii de “convenție atributivă de competență” și “materie contractuală”, prevăzuți de Regulament, iar anterior de Convenția din 27 septembrie 1968 privind competența judiciară și executarea hotărârilor în materie civilă și comercială³⁶⁸, astfel cum a fost modificată ulterior, trebuie interpretați în mod *autonom*, iar nu prin trimitere la sistemele naționale de drept.

Pe fond, instanța europeană a constatat că, textual, art. 23 din Regulament nu precizează dacă o clauză atributivă de competență poate fi transmisă, dincolo de cercul părților la un contract, unui terț, parte la un contract ulterior și succesor, în tot sau în parte, în drepturile și obligațiile uneia dintre părțile la contractul inițial. Elementul esențial de care depinde validitatea unei astfel de clauze este *consimțământul părților*, sens în care Curtea a făcut trimitere la considerentul

(11) din preambulul regulamentului³⁶⁹ și la jurisprudența sa anterioară³⁷⁰. “Prin urmare, clauza atributivă de competență inserată într-un contract nu poate, în principiu, să își producă efectele decât în raporturile dintre părțile care și-au dat acordul la încheierea acestui contract. Pentru ca respectiva clauză să poată fi opozabilă unui terț, este necesar, în principiu, ca el să își fi dat consimțământul în acest sens”³⁷¹.

Instanțele naționale au sarcina de a verifica, de la caz la caz, dacă terțul și-a exprimat consimțământul privind competența, *acest lucru putându-se produce în condiții și forme care variază în funcție de natura contractului inițial*. Curtea de Justiție a decis deja că acționarul care aderă la actele constitutive ale unei societăți este prezumat că își dă consimțământul la o clauză atributivă de competență care figurează în acestea³⁷², precum și că în materie de contracte de transport maritim, că o clauză atributivă de competență inserată într-un conosement este opozabilă unui terț la acest contract atât timp cât această clauză a fost recunoscută drept validă între încărcător și transportator și cât, potrivit dreptului național aplicabil, terțul deținător, prin dobândirea conosementului, a succedat în drepturile și obligațiile încărcătorului³⁷³.

„În astfel de împrejurări, a face trimitere la dreptul național, cum au sugerat Refcomp, precum și guvernele german și spaniol, pentru a aprecia opozabilitatea

³⁶⁸ JO 1972, L 299, p. 32.

³⁶⁹ “Normele de competență trebuie să prezinte un mare grad de previzibilitate și să se întemeieze pe principiul conform căruia competența este determinată, în general, de domiciliul părâtului și, astfel, trebuie să fie întotdeauna disponibilă, cu excepția câtorva situații bine definite în care materia litigiului sau autonomia părților justifică un alt factor de legătură. În cazul persoanelor juridice, domiciliul trebuie să fie definit în mod autonom, în vederea ameliorării transparenței normelor comune și a

evitării conflictelor de competență”.

³⁷⁰ Hotărârea din 20 februarie 1997, MSG, C-106/95, Rec., p. I-911, punctul 15.

³⁷¹ Pct. 29 din hotărâre.

³⁷² Hotărârea din 10 martie 1992, Powell Duffryn, C-214/89, Rec., p. I-1745, punctele 16-19.

³⁷³ Hotărârea din 19 iunie 1984, Russ, 71/83, Rec., p. 2417, punctul 24 ; Hotărârea din 16 martie 1999, Castelletti, C-159/97, Rec., p. I-1597, punctul 41; Hotărârea din 9 noiembrie 2000, Coreck, C-387/98, Rec., p. I-9337, punctele 23-27.

față de subdobânditor a clauzei atributive de competență incluse în contractul inițial dintre fabricant și primul dobânditor ar genera soluții divergente între statele membre, de natură să aducă atingere obiectivului de unificare a normelor de competență judiciară pe care îl urmărește regulamentul, astfel cum rezultă din considerentul (2) al acestuia din urmă. O astfel de trimitere la dreptul național ar fi de asemenea un factor de incertitudini incompatibile cu preocuparea de a garanta previzibilitatea în materia competenței judiciare, care este, după cum amintește considerentul (11) al regulamentului, unul dintre obiectivele acestuia³⁷⁴.

Notă de jud. Anamaria Groza:

Într-un litigiu intracomunitar, potrivit Regulamentului 44/2001, jurisdicția competentă este cea a statului membru în cadrul căruia pârâtul își are domiciliul sau sediul³⁷⁵, cu anumite excepții, printre care și cazul în care părțile litigante au încheiat o *clauză atributivă de competență* în favoarea unei instanțe aparținând altui stat membru. Chestiunea esențială din speța rezumată mai sus este dacă o astfel de clauză poate fi opusă unei persoane fizice sau juridice, care a succedat uneia din părțile contractante inițiale, fără însă să-și fi exprimat consimțământul expres privind clauza de competență jurisdicțională din contractul originar. Deși litigiul de fond a avut la bază transferul dreptului de proprietate cu privire la anumite bunuri, urmat de o subrogare a asigurătorului în drepturile asiguratului, subdobânditor al acestor bunuri, apreciem că *putem extinde regula materială stabilită de Curte la majoritatea tipurilor de contracte*, deoarece Curtea de Justiție și-a motivat

hotărârea în termeni generali.

Astfel cum a arătat Avocatul general, cauza acestei probleme juridice se află în *concepțiile naționale diferite privind efectele contractelor translativ de proprietate*³⁷⁶. Potrivit dreptului francez, deși contractele au în mod normal efect relativ, cele care au ca efect transferul dreptului de proprietate produc efecte și față de terții subdobânditori, proprietatea fiind transmisă tuturor dobânditorilor succesivi ai bunului în cauză, cu toate elementele care îi sunt accesorii³⁷⁷. O clauză atributivă de competență poate fi interpretată ca accesoriu al unui astfel de contract, doctrina și jurisprudența franceză însăși fiind împărțite în privința caracterului său transmisibil subdobânditorilor³⁷⁸.

Prin concluziile depuse în atenția Curții, guvernele german și spaniol au susținut că o astfel de clauză poate fi opozabilă subdobânditorului, atunci când acesta, terț fiind, a succedat în totalitate în drepturile și obligațiile uneia dintre părțile la contractul inițial potrivit dreptului național aplicabil³⁷⁹.

În acest context, Avocatul general a subliniat importanța unei reguli materiale generale care să se aplice indiferent de orientările din sistemele naționale de drept, cu scopul uniformizării diferitelor norme de competență judiciară aplicabile în statele membre. "În speță, dacă s-ar ține seama de conținutul dreptului național aplicabil raportului juridic în cauză, la prezenta problemă a transmisibilității unei clauze atributive de competență nu s-ar putea da un răspuns uniform, ci unul cu o geometrie variabilă, având în vedere divergențele de abordare constatate între sistemele de drept ale statelor membre în ceea ce privește natura juridică a

³⁷⁴ Punctul 39 din hotărâre.

³⁷⁵ Art. 2 din Regulament.

³⁷⁶ Concluziile Avocatului general Niilo Jäänskinen prezentate la 18 octombrie 2012.

³⁷⁷ Punctul 22 din Concluziile AG.

³⁷⁸ Punctul 23 din Concluziile AG.

³⁷⁹ Punctul 30 din Concluziile AG.

relației existente între fabricantul unui bun și subdobânditorul acestuia, pe lângă problema specifică a eventualei extinderi față de acest terț a efectelor unei clauze la care nu și-a dat consimțământul”³⁸⁰.

Soluția propusă de AG a fost identică cu cea îmbrățișată de Curte, inclusiv sub aspectul argumentării. *Clauzele atributive de competență prevăzute de art. 23 din Regulamentul 44/2001, nu sunt opozabile subdobânditorului unui bun și, în general, unui terț subcontractant, decât dacă acesta a consimțit efectiv (nu neapărat expres), cu privire la respectiva clauză.* Instanțele din statele membre vor aprecia dacă subcontractantul a aderat la clauza privind competența jurisdicțională, raportul său contractual fiind distinct de cel original.

O astfel de interpretare dată articolului 23 permite părților să cunoască și să consimtă cu prilejul încheierii unui contract intracomunitar instanța în fața căreia vor apărea în cazul unui litigiu; respectă principiul general de interpretare conform căruia excepțiile de la o regulă (în acest caz, normele de competență) sunt de strictă interpretare³⁸¹ și, nu în cele din urmă, reiese din interpretarea literală și teleologică a Regulamentului.

Hotărârea Curții privilegiază principiul autonomiei de voință și principiul securității juridice în materie contractuală. Totodată, Curtea și-a confirmat propria accepțiune privind noțiunea autonomă de “materie contractuală”, pe care a prezentat-o în hotărârea *Jakob Handte*³⁸². În absența unei legături contractuale efective între părți, nu se poate vorbi decât de răspundere delictuală sau cvasidelictuală. *Această interpretare are în centrul său autonomia de voință a*

subiecților de drept, însă consecințele în privința excepțiilor de la principiul relativității efectelor contractelor, pot fi apreciable în prezența unui element de extraneitate comunitar. Regula stabilită de Curte în *Refcomp* va cunoaște și excepții, care au fost deja stabilite de această instanță. Excepțiile privesc îndeosebi contractele de conosament și anumite acte juridice privind societățile.

6. Principiul “non bis in idem” consacrat de Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene nu se opune ca un stat membru să sancționeze aceleași fapte de fraudă fiscală atât fiscal, cât și penal, atât timp cât sancțiunea fiscală nu îmbracă un caracter penal (CJ, Marea Cameră, hotărârea din 26 februarie 2013, cauza C-617/10, Åklagaren împotriva Hans Åkerberg Fransson, nepublicată încă în Rep.)

Domnul Åkerberg Fransson a fost învinuit de Ministerul Public din Suedia că, în cuprinsul declarațiilor sale fiscale aferente exercițiilor financiare 2004 și 2005, ar fi furnizat informații inexacte care au expus trezoreria publică unor pierderi ale încasărilor legate de perceperea impozitului pe venit și a taxei pe valoarea adăugată, precum și sub aspectul nedeclarării contribuțiilor angajatorului pentru perioadele de referință din octombrie 2004 și din octombrie 2005, fiind citat să se prezinte la 9 iunie 2009, în fața Haparanda tingsrätt (Tribunalul Districtului Haparanda), în cadrul unei proceduri pentru infracțiuni fiscale în formă agravată. Potrivit rechizitoriului, infracțiunile trebuiau considerate agravate dată fiind importanța sumelor în cauză și din cauza

³⁸⁰ Punctul 34 din Concluziile AG.

³⁸¹ Articolul 23 din Regulament prevede condițiile de formă și de fond pe care clauzele atributive de competență trebuie să le îndeplinească. Condiția de fond este singulară și

constă în consimțământul părților. Prin urmare, aceasta nu poate opera în lipsa acordului exprimat de parte (interpretare strictă).

³⁸² Hotărârea din 17 iunie 1992, **C-26/91, ECR** 1992, p. I-03967.

faptului că se înscriau în cadrul unei activități infracționale sistematice de mare anvergură. Prin decizia din 24 mai 2007, autoritatea fiscală i-a aplicat învinuitului taxe suplimentare pentru anii 2004 și 2005, însoțite de dobânzi, în vederea recuperării pierderilor. Decizia de aplicare a unor taxe suplimentare a fost motivată prin aceleași fapte de fals în declarații, ca și cele reinute de Ministerul Public în procedura penală din litigiul principal.

În fața Tribunalului Districtului Haparanda, s-a ridicat problema dacă trebuie să se renunțe la învinuirea adusă domnului Åkerberg Fransson pentru motivul că, în cadrul unei alte proceduri, el a fost deja sancționat pentru aceleași fapte, ceea ce ar contraveni interdicției aplicării unei pedepse duble pentru aceeași infracțiune, prevăzută la articolul 4 din Protocolul nr. 7 la CEDO și la articolul 50 din Cartă³⁸³. În aceste condiții, instanța a suspendat procedura de judecată, a adresat chestiunea de mai sus Curții de Justiție, întrebând totodată dacă dreptul Uniunii se opune unei legi naționale conform căreia o instanță poate înlătura o dispoziție internă care încalcă principiul *ne bis in idem* prevăzută la articolul 4 din Protocolul nr. 7 la CEDO și, prin urmare, se poate presupune că încalcă și articolul 50 din Cartă, doar dacă invocă în acest sens un temei clar în CEDO sau în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.

În prealabil, Curtea s-a pronunțat cu privire la excepția de necompetență pe care au ridicat-o Comisia Europeană,

guvernele suedez, ceh și danez, Irlanda și guvernul olandez, pe motiv că litigiul principal nu prezintă un element de legătură cu dreptul Uniunii. Curtea a reluat regulile de aplicare ale Cartei drepturilor fundamentale, în sensul că statele membre au obligația de a aplica Carta, doar atunci când care pun în aplicare dreptul Uniunii³⁸⁴, iar competențele Uniunii nu sunt extinse ca urmare a forței juridice ce a fost conferită Cartei prin tratatele semnate la Lisabona³⁸⁵. Drepturile fundamentale garantate de ordinea juridică a Uniunii au vocația de a fi aplicate în toate situațiile reglementate de dreptul Uniunii, însă nu în afara unor asemenea situații. În schimb, de îndată ce o reglementare națională intră în domeniul de aplicare al acestui drept, Curtea, sesizată cu titlu preliminar, trebuie să furnizeze toate elementele de interpretare necesare aprecierii de către instanța națională a conformității acestei reglementări cu drepturile fundamentale a căror respectare o asigură. "Aplicabilitatea dreptului Uniunii o implică pe cea a drepturilor fundamentale garantate de Cartă"³⁸⁶.

În speță, Curtea a apreciat că litigiul principal prezintă un punct de legătură cu dreptul Uniunii, deoarece resursele proprii ale Uniunii cuprind printre altele, veniturile din aplicarea unei cote uniforme a bazelor armonizate de evaluare a TVA-ului, stabilită în conformitate cu normele Uniunii, existând astfel o legătură directă între colectarea veniturilor din TVA de către statele membre, respectarea dreptului Uniunii aplicabil și punerea la dispoziția

³⁸³"Nimeni nu poate fi judecat sau condamnat pentru o infracțiune pentru care a fost deja achitat sau condamnat în cadrul Uniunii, prin hotărâre judecătorească definitivă, în conformitate cu legea".

³⁸⁴"Dispozițiile prezentei carte se adresează instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor Uniunii, cu respectarea principiului subsidiarității, precum și statelor membre numai în cazul în care acestea pun în aplicare dreptul Uniunii. Prin urmare, acestea respectă drepturile și principiile și promovează

aplicarea lor în conformitate cu atribuțiile pe care le au în acest sens și cu respectarea limitelor competențelor conferite Uniunii de tratate" (art. 51 alin. 1 din Cartă).

³⁸⁵"Prezenta cartă nu extinde domeniul de aplicare a dreptului Uniunii în afara competențelor Uniunii, nu creează nici o competență sau sarcină nouă pentru Uniune și nu modifică competențele și sarcinile stabilite de tratate" (art. 51 alin. 2 din Cartă).

³⁸⁶ Punctul 21 din hotărâre.

bugetului Uniunii a resurselor TVA corespunzătoare, de vreme ce orice lacună în colectarea celor dintâi se poate afla la originea unei reduceri a celor din urmă. Uniunea a adoptat o reglementare comună în materie de TVA³⁸⁷, care, alături de articolul 325 TFUE³⁸⁸, obligă statele membre să combată activitățile ilegale care aduc atingere intereselor financiare ale Uniunii și le obligă să adopte aceleași măsuri pentru a combate fraudă care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii, precum cele pe care le adoptă pentru a combate fraudă care aduce atingere propriilor interese financiare. Împrejurarea că dispozițiile naționale care sancționau faptele comise de domnul Åkerberg Fransson nu constituiau norme de transpunere a Directivei TVA sau că acestea proveneau dintr-un domeniu în care acțiunea statelor era doar parțial încadrată de dreptul european, nu era de natură să înlăture aplicarea Cartei, cu atât mai multe cu cât aceste norme puteau sancționa încălcări ale directivei menționate.

Pe fondul problemei, Curtea arătată că articolul 50 din Cartă nu se opune ca un stat membru să impună, pentru aceleași fapte de nerespectare a obligațiilor declarative în domeniul TVA-ului, o combinație

de sancțiuni fiscale și penale. Pentru a garanta perceperea integralității încasărilor din TVA și, prin aceasta, protecția intereselor financiare ale Uniunii, statele membre dispun de libertatea de alegere a sancțiunilor aplicabile. Acestea pot să îmbrace forma unor sancțiuni administrative, a unor sancțiuni penale sau o combinație a celor două. Interdicția prevăzută de articolului 50 din Cartă operează doar atunci când sancțiunea fiscală îmbracă un caracter penal și a rămas definitivă. *Caracterul penal al unei sancțiuni se apreciază în funcție de trei factori: calificarea juridică a infracțiunii în dreptul intern, natura însăși a infracțiunii și gradul de severitate a sancțiunii pe care persoana în cauză riscă să o suporte*³⁸⁹. Rolul de apreciere privind natura unei sancțiuni revine instanțelor naționale, care trebuie să se asigure că sancțiunile aplicate prin hotărârea lor sunt efective, proporționale și disuasive în ocrotirea intereselor financiare ale Uniunii.

În privința condițiilor în care instanțele suedeze puteau aplica dispoziții ale CEDO sau ale Cartei, Curtea de Justiție a subliniat în prealabil că, deși drepturile fundamentale, astfel cum sunt acestea garantate de CEDO, constituie principii generale ale dreptului Uniunii și deși

³⁸⁷ Directiva 2006/112/CE a Consiliului din 28 noiembrie 2006 privind sistemul comun al taxei pe valoarea adăugată (JO L 347, p. 1, Ediție specială, 09/vol. 3, p. 7).

³⁸⁸ (1) Uniunea și statele membre combat fraudă și orice altă activitate ilegală care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii prin măsuri luate în conformitate cu prezentul articol, măsuri care descurajează fraudele și oferă o protecție efectivă în statele membre, precum și în instituțiile, organele, oficiile și agențiile Uniunii. (2) Pentru a combate fraudă care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii, statele membre adoptă aceleași măsuri pe care le adoptă pentru a combate fraudă care aduce atingere propriilor lor interese financiare. (3) Fără a aduce atingere altor dispoziții ale tratatelor, statele membre își coordonează acțiunea urmărind să apere interesele financiare ale Uniunii împotriva fraudei. În acest

scop, statele membre organizează, împreună cu Comisia, o cooperare strânsă și constantă între autoritățile competente. (4) Parlamentul European și Consiliul, hotărând în conformitate cu procedura legislativă ordinară, adoptă, după consultarea Curții de Conturi, măsurile necesare în domeniul prevenirii fraudei care aduce atingere intereselor financiare ale Uniunii și al combaterii acestei fraude, pentru a oferi o protecție efectivă și echivalentă în statele membre, precum și în instituțiile, organele, oficiile și agențiile Uniunii. (5) Comisia, în cooperare cu statele membre, prezintă anual Parlamentului European și Consiliului un raport privind măsurile adoptate pentru punerea în aplicare a prezentului articol".

³⁸⁹ Curtea a făcut trimitere la hotărârea din 5 iunie 2012, Bonda, C-489/10, nepublicată încă în Repertoriu, punctul 37.

articolul 52 alineatul (3) din Cartă impune să se dea drepturilor conținute în aceasta corespunzătoare drepturilor garantate de CEDO același înțeles și aceeași întindere precum cele pe care le conferă convenția amintită, aceasta din urmă nu constituie, atât timp cât Uniunea nu a aderat la ea, un instrument juridic integrat formal în ordinea juridică a Uniunii. Prin urmare, Curtea nu a fost în măsură să se pronunțe cu privire la consecințele care trebuie deduse în cazul unui conflict între drepturile garantate de CEDO și o normă de drept național. În schimb, orice dispoziție legislativă, practică legislativă, administrativă sau judiciară ce ar condiționa obligația instanței naționale de a lăsa neaplicată orice dispoziție contrară unui drept fundamental garantat de Cartă în special și oricărei norme de drept european în general, de constatarea unei contrarietăți vădite, este incompatibilă cu dreptul Uniunii. “În ceea ce privește (...) consecințele care trebuie deduse de instanța națională dintr-un conflict între dispozițiile dreptului național și drepturile garantate de Cartă, rezultă dintr-o jurisprudență constantă că instanța națională care trebuie să aplice, în cadrul competenței sale, dispozițiile dreptului Uniunii are obligația de a asigura efectul deplin al acestor norme, înlăturând, dacă este necesar, din oficiu aplicarea oricărei dispoziții contrare a legislației naționale, chiar ulterioară, fără a fi necesar să solicite sau să aștepte înlăturarea prealabilă a acesteia pe cale legislativă sau prin orice alt procedeu constituțional”³⁹⁰.

Notă de jud. Anamaria Groza:

Hotărârea rezumată mai sus prezintă importanța din mai multe puncte de vedere: domeniul de aplicare al Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii

Europene, conexiunea unei situații interne cu dreptul Uniunii, precizarea principiului *non bis in idem* în dreptul Uniunii, corelarea acestei din urmă ordini juridice cu Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Totuși, din perspectiva unui practician al dreptului, cel mai mare interes îl prezintă conținutul principiului *non bis in idem*, precum și dificultățile juridice majore pe care articolul 52 alin. 3 din Cartă le poate genera. În al treilea rând, este demn de remarcat că, sub aspectul chestiunilor substanțiale, Curtea s-a depărtat de viziunea propusă de Avocatul general³⁹¹.

Dificultățile majore menționate anterior sunt determinate de modul în care funcționează principiul *non bis in idem* în sistemul CEDO, de maniera în care acesta se reflectă în tradițiile constituționale comune ale majorității statelor membre și de necesitatea respectării standardelor CEDO în privința drepturilor fundamentale garantate atât de Convenție, cât și de dreptul Uniunii.

Protocolul nr. 7 la CEDO, deschis semnării la 22 noiembrie 1984 și intrat în vigoare la 1 noiembrie 1988, prevede principiul *non bis in idem*. Curtea de Justiție a Drepturilor Omului a interpretat articolul 4 din acest protocol, în sensul *interdicției măsurilor de sancționare dublă administrativă și penală pronunțate în legătură cu aceleași fapte, împiedicând inițierea unei a doua proceduri, indiferent de natura sa administrativă sau penală, atunci când prima sancțiune a rămas definitivă*³⁹².

Potrivit art. 52 alin. 3 din Cartă, “în măsura în care prezenta cartă conține drepturi ce corespund unor drepturi garantate prin Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, înțelesul și întin-

³⁹⁰ Punctul 45 din hotărâre.

³⁹¹ Concluziile Avocatului general Pedro Cruz Villalón prezentate la 12 iunie 2012.

³⁹² CEDO, Sergey Zolotukhin împotriva Rusiei [(GC), nr. 14.939/03, pct. 53, 10 februarie 2009].

derea lor sunt acelea și ca și cele prevăzute de convenția menționată. Această dispoziție nu împiedică dreptul Uniunii să confere o protecție mai largă”.

Deși au aderat la Convenție, unele state membre ale Uniunii Europene fie nu au ratificat nici până în prezent Protocolul nr. 7, fie au formulat rezerve, *cu scopul de a limita domeniul de aplicare al articolului 4 din protocol numai la dubla sancționare penală, în sensul prevăzut de ordinea juridică internă*. Aceste state sancționează de regulă, asemenea Suediei, anumite fapte, atât din punct de vedere administrativ, cât și din punct de vedere penal, îndeosebi din domeniul fiscal sau al siguranței publice, riscând, în cazul ratificării Protocolului, condamnări din partea Curții Europene a Drepturilor Omului.

Avocatul general a propus o interpretare autonomă a Cartei, cu scopul de prezerva tradițiile juridice ale statelor membre care prevăzut inscriminarea unor fapte prin sancțiuni specifice mai multor ramuri de drept. “În aceste împrejurări, considerăm că adoptarea articolului 52 alineatul (3) din cartă dobândește în mod necesar trăsături proprii în contextul proiectării asupra principiului *ne bis in idem*. Aceasta deoarece, utilizând expresia de la alineatul (3) al articolului 6 TUE, CEDO nu „garantează” efectiv principiul *ne bis in idem* în același mod în care asigură conținuturile nucleului CEDO, care se impun tuturor statelor care sunt parte la convenția menționată. Considerăm că CEDO, la care face trimitere dreptul primar al Uniunii, este convenția *ca atare*, mai precis în ansamblul său de conținuturi imperative și conținuturi într-o anumită măsură aleatorii. Interpretarea trimiterilor la CEDO cuprinse în dreptul primar al Uniunii nu poate face abstracție

de acest fapt. Având în vedere toate considerațiile anterioare, considerăm că obligația de a interpreta cartă în lumina CEDO trebuie nuanțată atunci când dreptul fundamental în discuție sau un aspect al acestuia (cum este cazul aplicabilității articolului 4 din Protocolul nr. 7 la CEDO în cazul dublei sancționări administrative și penale) nu a fost interiorizat pe deplin de statele membre. Deși în astfel de împrejurări dreptul și jurisprudența CEDO cu privire la acesta constituie pentru dreptul Uniunii o valoare inspiratoare, considerăm că obligația de a echivala nivelul de protecție al cartei cu cel al CEDO este lipsită de aceeași efectivitate”³⁹³.

Divergența între opinia AG și hotărârea Curții a privit soluția propusă cu privire la conținutul principiului *non bis in idem*. Totuși, punctul său de plecare se află în interpretarea autonomă pe care AG a propus-o referitor la Cartă. Acesta a apreciat, în lumina principiului proporționalității, al interzicerii arbitrariului și în general, al exigențelor statului de drept astfel cum rezultă din tradițiile constituționale comune ale statelor membre, că “articolul 50 din cartă trebuie interpretat în sensul că nu interzice statelor membre să inițieze o procedură în fața instanței penale pentru aceleași fapte care au făcut deja obiectul unei sancțiuni definitive pe cale administrativă, cu condiția ca instanța penală să poată lua în considerare existența prealabilă a unei sancțiuni administrative, pentru a atenua pedeapsa pe care trebuie să o aplice”³⁹⁴. Or, Curtea a decis că în măsura în care sancțiunea administrativă îmbracă un caracter penal, în funcție de cei trei factori enunțați³⁹⁵, principiul *non bis in idem* împiedică declanșarea unei noi proceduri judiciare cu scop punitiv, indiferent de atenuările

³⁹³ Punctele 84 și 85 din Concluziile AG.

³⁹⁴ Punctul 96 din Concluziile AG.

³⁹⁵ Calificarea juridică a infracțiunii în dreptul

intern, natura însăși a infracțiunii și gradul de severitate a sancțiunii pe care persoana în cauză riscă să o suporte.

pe care dreptul național le-ar prevedea în cazul celei de-a doua sancțiuni.

Dintr-o altă perspectivă, poate fi reținută și interpretarea extensivă pe care Curtea a dat-o domeniului de aplicarea al dreptului Uniunii și, automat, al Cartei. O asemenea interpretare nu surprinde în general, știut fiind tipul de jurisprudență creatoare (chiar îndrăneată, uneori), în egală măsură apreciat sau imputat în doctrină și practică CJUE. În speță însă, argumentația Curții în privința respingerii excepției de necompetență ridicată inclusiv de Comisie este una solidă, colectarea TVA în plan intern afectând direct bugetul Uniunii Europene.

Totodată, Curtea a permis aplicarea standardelor naționale în materia drepturilor fundamentale în situațiile în care acțiunea statelor membre este doar parțial determinată de dreptul Uniunii, cu două condiții: depășirea nivelului de protecție oferit de Cartă, pe de o parte, iar pe de altă parte, aplicarea standardului național să nu compromită supremația și efectul util al dreptului Uniunii.

***Rubrică realizată de
lector univ. dr. Anamaria Groza,
judecător, Judecătoria Strehaia
și
judecător Dragoș Călin,
Curtea de Apel București***